

PREMI DE RECERCA EN
MEMÒRIA DEMOCRÀTICA

FAR VUS? ("PER QUÈ?")

Viatge a les tenebres de la Xoà

Guifré Serrano

**#03
2017**

Aquesta publicació recull el treball guanyador de la tercera edició del Premi de Recerca en Memòria Democràtica del Memorial Democràtic, que es va concedir el mes de maig de 2017.

Barcelona, octubre de 2017

© del text, l'autor

© de les imatges, Guifré Serrano Garcia

© de l'edició, Generalitat de Catalunya. Departament d'Afers i Relacions Institucionals i Exteriors i Transparència

Memorial Democràtic

Peu de la Creu, 4

08001 Barcelona

Tel. 93 624 73 51

memorialdemocratic@gencat.cat

Correcció: EADOP

Disseny i maquetació: Dídac Ramírez. Memorial Democràtic

Fotografia de la portada: Guifré Serrano Garcia

Dedicatòries

Dedico aquest treball de recerca a totes aquelles persones que m'han ajudat a entendre una mica millor la Xoà, el seu patiment i la seva lluita. Al doctor Wagner, del Memorial Bergen-Belsen; al doctor Schulz, del gueto de Strangliede de Hannover; al director del gueto d'Ahlem de Hannover; a Elke Gryglewski, directora pedagògica a la Casa de Wannsee, i a Mary Sofer, directora de les comunitats jueves de la Baixa Saxònia, que m'ha ajudat a fer els contactes a Alemanya. Al director del Memorial Democràtic, Jordi Palou-Loverdos, i als directors de cinema Gerardo Stawsky, que em va donar molt bons consells, i Luis Puenzo; conèixer un director amb Oscar ha estat un honor i els seus comentaris també m'han ajudat molt.

I als supervivents, Susana Balbaryski i el seu marit Aron, Giza Alterwajn i Isaac Borojovich, que sempre m'han animat a fer el treball, en tot moment. Sobretot a Henry Korman i Salomon Finkelstein, que em van rebre a casa seva i em van ajudar molt, i em van emocionar amb les seves explicacions i els comentaris sobre el seu amic Wladyslaw Szpilman, el pianista del gueto de Varsòvia.

Al meu tutor del treball de recerca, Ramon Riera, que m'ha aconsellat i acompanyat en el treball i també en altres temes que em preocupaven.

I, és clar, al meu pare, perquè és el seu tema i m'ha permès entrar-hi de manera directa i conèixer persones que tenen un passat molt horrorós però que han lluitat molt i que s'han preocupat molt per mi.

Índex

1. Presentació.....	6
2. Objectius.....	7
2.1 Objectius generals.....	7
2.2 Objectius específics.....	7
3. Metodologia.....	9
4. <i>Far vus?</i> ("Per què?") ⁽¹⁾	11
4.1 La Segona Guerra Mundial.....	11
4.2 L'antisemitisme.....	12
4.3 La <i>Kristallnacht</i>	18
4.4 La Xoà.....	20
4.5 El gueto.....	21
4.6 Els camps nazis.....	25
4.7 La Solució final: la Conferència de Wannsee (Berlín).....	37
4.8 Els judicis de Nuremberg.....	42
4.9 La capital de la Xoà: Berlín.....	43
5. El documental <i>Far vus?</i> ("Per què?").....	48
5.1 Procés trifàsic.....	48
5.2 Plans de retrat.....	50
5.3 Angles fotogràfics.....	52
5.4 Entrevistes a directors de documental de memòria internacionals.....	53
5.5 El guió literari.....	58
5.6 El pla de viatge i de rodatge.....	79
6. Conclusions.....	82
6.1 Conclusions dels objectius.....	82
6.2 Conclusions personals.....	84
7. Bibliohemerografia.....	85
7. 1 Llibres.....	85
7. 2 Webs.....	85
7.3 Entrevistes.....	86

1. PRESENTACIÓ

El tema de la Xoà a casa és present des que tinc records: els llibres que he vist, els que el meu pare ha escrit sobre el tema, haver conegut ja de molt petit la Neus Català, supervivent de Ravensbrück; i per casa també han passat uns quants supervivents, Marcial Mayans, Juan Camacho, Giza Alterwajn, Isaac Borojovich, i moltes històries que he sentit explicar una vegada i una altra. Però mai no havia llegit gaire sobre el tema perquè creia que escoltant ja en tenia prou.

Quan vaig tenir l'oportunitat de contactar amb Mary Sofer, responsable de les comunitats jueves de Hannover i que organitza activitats a Bergen-Belsen, i després d'haver conegut a casa Isaac Borojovich, vaig creure que era el moment de fer front al tema. I de fer-ho no escrivint, perquè a mi no m'agrada gaire, sinó creant una obra audiovisual que expliqués el meu procés de coneixement sobre el tema.

La preparació ha estat dura, però l'experiència molt bona, sobretot com més temps passa, perquè puc pair-la. Com més coses he anat aprenent, més m'ha interessat el tema i més m'ha costat d'entendre, sembla estrany. I la gent que m'he trobat, suposo que perquè tinc l'edat que tinc, m'ha ajudat molt, s'ha sorprès i m'ha acollit molt bé, tant per correu electrònic, com per Skype, com directament. Tot han estat facilitats.

2. OBJECTIUS

2.1 Objectius generals

1. Aprofundir en el coneixement, la comprensió i l'anàlisi de la Xoà (“Holocaust”), entès com un dels fenòmens d'intolerància més destructius de la història. Ho faré mitjançant webs d'institucions, publicacions i testimonis directes (especialistes i supervivents de la *Kristallnacht*, els guetos, les deportacions, els camps de concentració i els camps d'extermini).

2. Transmetre els coneixements apresos a joves de la meua edat mitjançant el guió, el disseny, la gravació, l'edició i la maquetació d'un documental sobre les experiències viscudes al camp de concentració nazi de Bergen-Belsen i els especialistes i testimonis, supervivents, entrevistats a la ciutat de Hannover.

2.2 Objectius específics

Objectius tècnics

1. Aprendre les característiques de gravació de la càmera *SJ5000 Plus* i saber-la utilitzar. Com que té un

estil juvenil similar a la *GoPro*, té unes característiques que permeten enregistrar un tipus d'imatges especials, no totes.

2. Conèixer i dominar el programa d'edició i maquetació *Final Cut* (imatges) i *Pro Tools* (so).
3. Contactar directors de prestigi catalans i internacionals per adquirir coneixements sobre els documentals de tema històric, de memòria; per saber com encarar el documental.
4. Dissenyar un programa de les trobades, les entrevistes i les visites amb supervivents i/o especialistes en la matèria i posar-m'hi en contacte. Buscar les institucions que s'hi dediquen i demanar que m'ajudin a fer el projecte.
5. Dissenyar un guió tècnic de gravació i un pla de rodatge. Els directors de documental m'ajudaran a saber com són els documents que necessito per fer un documental.
6. Organitzar el viatge a Alemanya (Hannover, Baixa Saxònia) i tot el que suposa (vols, allotjaments, mitjans de transport i recorreguts).

Objectius didàctics

1. Transmetre a generacions joves l'experiència viscuda.

Seguiré les recomanacions de les activitats d'aprenentatge servei que fa la Generalitat; no només es tracta d'aprendre personalment, sinó també que el que s'aprèn serveixi per a les altres persones.

Definició d'aprenentatge servei (ApS): “Tot i la pluralitat d'experiències d'ApS, amb accents i sensibilitats diferents, hi ha un cert grau d'unanimitat en definir-lo com una activitat complexa que integra el servei a la comunitat amb l'aprenentatge de continguts, competències, habilitats o valors. En l'ApS es fonen la intencionalitat pedagògica i la intencionalitat solidària. És una proposta innovadora que parteix d'elements tan coneguts com el servei voluntari a la comunitat i l'adquisició d'aprenentatges. L'aprenentatge-servei és, doncs, un projecte educatiu amb utilitat social.”

Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2014.

2. Assumir activament el repte del relleu de la memòria dels supervivents mitjançant un material audiovisual: el documental.

Aquest any 2015 s'ha demanat des del Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, una institució que promou la memòria dels supervivents (que gairebé han desaparegut tots), que han de ser els joves els que prenguin el relleu. I és això el que jo em proposo, i el que m'han demanat que faci els supervivents que he conegut fins ara.

Definició per part de l'ONU de l'any 2015: “Aquest any 2015, quan es compleixen 70 anys de la fi de la

Segona Guerra Mundial, l'ONU proposa el tema «La llibertat, la vida i el llegat dels supervivents de l'Holocaust».” (www.un.org)

3. METODOLOGIA

La metodologia de treball ha seguit una sèrie de passos que descriu a continuació. Una vegada escollit el tema, vaig demanar informació en concret al Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, a través de la persona que porta els temes didàctics amb les escoles, Gemma Simon, perquè m'orientés pel que fa als materials que calia que conegués. Un cop recollits els materials per temes, els vaig haver de llegir i analitzar, principalment els webs de fonts fiables.

En una segona fase, vaig haver de llegir llibres que em van ser útils per al viatge que volia fer a Bergen-Belsen: primordialment, *El diari d'Anna Frank*, perquè ella i la seva germana van morir allà, i *El pianista del gueto de Varsòvia*, de Szpilman. Vaig mirar també la pel·lícula de Polanski, i d'altres com *La lista de Schindler* o *La vida és bella*. A més a més, vaig mirar documentals de temes de memòria perquè em servissin de model, en concret, *A pesar de Treblinka* (2002), de Gerardo Stawsky, *El comboi dels 927* (2004), de Montserrat Armengou, *Algunos que vivieron* (2002), de Luis Puenzo, i un de molt curiós en què un jove acompanya el seu pare en espais on va lluitar contra els nazis com a jueu i que ha guanyat molts premis, *Souvenirs* (2006), de Shahar Cohen i Halil Efrat. També vaig mirar una selecció d'escenes de *Shoah*, de Claude Lanzmann, que diuen que és un dels

millors documentals, o el millor, sobre la Xoà que s'ha fet mai; i molt especialment, les escenes de Jan Karski, un espia polonès que va entrar al gueto de Varsòvia, i Abraham Bomba, perruquer a Treblinka.

Tot això pel que fa als continguts, però amb relació al tema tècnic, em preocupaven dos aspectes: com utilitzar una càmera com la *SJ 5000 Plus Full HD* i com editar els vídeos. Per a la primera qüestió, vaig utilitzar els tutorials de gent especialista que hi ha a la xarxa i després vaig practicar molt abans de fer-la servir. Per a l'edició, vaig fer un curset de *Final Cut* amb un editor de vídeos, Genís Sánchez.

Seguidament, el viatge a Hannover. Jo havia conegut Isaac Borojovich, un supervivent de tres guetos i sis camps, perquè es va allotjar a casa uns dies el 2014 i el 2015, i en conèixer la seva història vaig pensar que estaria bé anar a fer un reportatge a Bergen-Belsen, on ell va ser alliberat. Aprofitant que ell hi anava el 2014, em va passar contactes, un dels quals va ser el de Mary Sofer, coordinadora de la Federació d'Associacions Jueves de la Baixa Saxònia. Li vaig comentar què volia fer i ella em va ajudar a fer un programa d'activitats per a un viatge de sis dies a Hannover, i que es pot veure en un document adjunt al final del treball. Preparar el viatge volia

dir informar-me de tots els espais i les persones que veuria, entrevistaria, etc. Aquesta era la feina següent, que implicaria ja començar a fer una escaleta amb els detalls de text, plans, angles i ordres. Vaig demanar a directors de documentals que em mostressin com es fan i vaig fer-ne una adaptació, que incloc al treball i on es veu la feina que hi ha al darrere de gravar, abans, durant i després (preproducció, producció i postproducció), i on l'edició és una feina molt complicada.

Jo em vaig encarregar de buscar els vols a l'agència Rumboamèrica, on la Mònica F. em va aconseguir els preus més barats segons les dates que hi havia disponibles. Mary Sofer em va ajudar en l'allotjament i els llocs on menjar, i també en els recorreguts i els tipus de desplaçament; com el que havia decidit fer a Berlín des de Hannover, en tren ràpid. Un cop organitzat el viatge, vaig escriure el pla de viatge, una escaleta on consta, per hores, tot el que cal fer, on, amb qui, etc. També vaig buscar models gràcies als directors amb qui vaig contactar. Això em va ajudar molt a saber en cada moment què calia fer, com i on i amb qui.

Durant el viatge, el juliol de 2015, vaig conèixer tant supervivents com experts en el tema de la Xoà, i això em va donar una visió més directa i complexa del que sabia fins llavors. Els materials audiovisuals eren molt extensos i calia ordenar-los molt sistemàticament per no patir massa després. Els vaig organitzar en moltes carpetes i subcarpetes de vídeo i d'àudio, gràcies a les recomanacions de l'expert en so Jaume Pedrós, que també em va orientar a comprar un micròfon de solapa per a les entrevistes i per a les meves explicacions.

En tornar del viatge, calia estructurar tots els materials audiovisuals, perquè els escrits ja els tindria gairebé tots menys les entrevistes, i els vaig analitzar per saber quin guió definitiu tindria el meu documental.

També vaig buscar entrevistes de temes que a mi em preocupaven i calia tenir present perquè eren previs al tema del treball però n'eren l'origen, com el de la *Kristallnacht*, per això vaig contactar amb la dona del millor amic d'Isaac, Aron, que es diu Susana Balbaryski. També vaig contactar directament Giza Alterwajn, supervivent del gueto de Varsòvia, per conèixer de primera veu la seva història.

Amb tot això, ja ho vaig tenir tot preparat per a la feina d'edició i escriptura final del treball, després de modificar lleugerament els objectius inicials que m'havia marcat perquè en el procés van anar variant. Jo no sabia el que em trobaria a cada lloc i això va fer que a mesura que anava contactant amb els protagonistes i els especialistes, el guió del treball i els objectius anessin modificant-se fins a arribar al que finalment es pot trobar al treball.

4. FAR VUS? (“PER QUÈ?”)⁽¹⁾

4.1 La Segona Guerra Mundial

La Segona Guerra Mundial va començar l'1 de setembre de 1939, amb la invasió alemanya a Polònia, i va acabar el 2 de setembre de 1945, amb la rendició del Japó davant els Estats Units. En l'entremig, sis anys de dura guerra, més que qualsevol altra, la més sagnant de la història de la humanitat.

La Segona Guerra Mundial va superar en tot la Primera: no només en durada, sinó també en països participants, en mobilització de soldats, en escenaris afectats, en la intensitat dels combats, en la capacitat destructora de l'armament utilitzat, en el nombre de morts, en pèrdues materials, en els efectes econòmics, polítics i morals...

Va ser la primera guerra d'autèntic abast mundial ja que va afectar, directament o indirectament, els cinc continents. Es va combatre en quatre continents (menys a

Amèrica) i en tots els oceans. Hi van participar 72 països, es van mobilitzar 110 milions d'homes i hi va haver uns 60 milions de morts.

En la guerra es van posar en pràctica noves estratègies militars i es va utilitzar un armament cada vegada més sofisticat i amb més capacitat destructiva. L'aparició de les grans unitats blindades (els tancs de combat), la utilització dels submarins, dels portaavions, dels míssils antiaeris, del radar, de l'aviació com a recurs habitual per transportar tropes i per bombardejar la població civil i, finalment, la bomba atòmica, van fer d'aquest conflicte una veritable demostració de la brutalitat de l'home.

En la primera fase de la guerra, des de 1939 fins al final de 1941, Alemanya i els seus aliats van aconseguir triomfs tan espectaculars que tot semblava que el món quedaria sota un nou ordre feixista; de fet, bona part d'Europa va caure sota el domini nazi. Al desembre de

1 -*Far vus?* vol dir “per què?” en jiddisch, la llengua germànica que parlaven els jueus de l'est d'Europa, que són tots els que he entrevistat, cosa que va fer que poguessin entendre la llengua dels nazis. Tots es pregunten per què van sobreviure i per què va passar tot allò, que és la pregunta que em faig constantment mentre estudio, entrevisto i escric i edito el documental.

Totes les fotografies incloses en aquest apartat són obra de Guifré Serrano, fetes durant el viatge a Auschwitz el 2014, i a Bergen-Belsen el 2015.

Entrada del camp d'Auschwitz-Birkenau

1941 hi ha un fet clau en la guerra: el Japó ataca la base naval nord-americana de Pearl Harbor, al Pacífic, i els Estats Units, fins llavors neutrals, decideixen entrar en la guerra. La participació dels americans va canviar la sort dels aliats. A partir de llavors, les forces s'anaren equilibrant fins a arribar a la victòria definitiva dels aliats, que van fer valer la seva superioritat material.

4.2 L'antisemitisme

Aquest és un dels punts que més m'ha interessat i alhora m'ha costat d'entendre, ni que fos en part. Entenem l'antisemitisme com l'animadversió envers els jueus com a grup ètnic. Les manifestacions verbals i físiques d'antisemitisme es dirigeixen tant contra persones jueves o

no jueves com contra els seus béns, institucions comunitàries jueves o llocs de culte. Els seus orígens, segons que he pogut conèixer amb la bibliografia i les entrevistes amb experts a Hannover,⁽²⁾ es remunten bàsicament a l'edat mitjana. A Espanya ja se'n produeix l'expulsió el 1492, i molts d'ells van haver d'anar a viure a Salònica (Grècia), una comunitat que encara parlava una llengua similar a la castellana (ladí) i que va ser massacrada pels nazis a finals de la guerra. Se'ls culpa de la mort de Jesús en els orígens, però ja des del segle XIX es produeixen pogroms (linxaments) tant a Polònia com a Rússia. Les comunitats d'allà, com m'han certificat els supervivents amb qui he parlat,⁽³⁾ vivien separades de la resta de la

2. Dr. Schulz i Dr. Wagner (juliol de 2015).

3. Giza Alterwajn, Isaac Borojovich, Aron Balbaryski, Susana Balbaryski, Henry Korman i Salomon Finkelstein. I Mary Sofer,

Cementiri jueu de Hannover, amb víctimes de la Xoà

població, cristiana o protestant (o ortodoxos també a Rússia). Des dels anys 20 vivien amb por i amb atacs habituals a les seves cases i als seus negocis. Molts van marxar ja a Amèrica en aquells anys, fet que va fer possible que, amb la pujada al poder de Hitler el 1933, molts d'altres anessin a viure amb els seus familiars instal·lats als EUA o a Sud-Amèrica, i que els supervivents anessin majoritàriament a Palestina-Israel però també a aquests països, on ja no hi van poder fugir a partir de 1941, quan Hitler va tancar les portes definitivament.

L'odi nazi contra els jueus es produeix des del 1933 amb les primeres lleis antijueves només dos mesos després que Hitler pugés al poder, però el 1935 les Lleis de

Nuremberg ja inicien el camí cap a un seguit de prohibicions, que comencen des de les més inofensives fins a perdre negocis, estalvis, cases i convidar-los a fugir. Els que poden o són llestos marxen, els rics majoritàriament, però la resta, sobretot els pobres, es queden i pateixen la Xoà. Se'ls tanca en un laberint sense sortida on el seu destí és la mort. Hitler els converteix en l'enemic visible davant el poble alemany. La propaganda de Joseph Goebbels és la seva eina fonamental per presentar-los com els responsables de tots els mals d'Alemanya des del final traumàtic i humiliant de la primera guerra europea (1914-17). Tot i que el Reich vol acabar amb tothom que li suposi un problema, els jueus en són les principals víctimes, i també els gitanos, els homosexuals, els demòcrates, etc. Això sembla que uneix la població alemanya al voltant d'un sol enemic clar que cal eliminar per acabar amb la mala història dels alemanys.

responsable de la Federació d'Associacions Jueves de la Baixa Saxònia (juliol de 2015).

Gravant a Bergen-Belsen.

El Dr. Wagner amb la reina d'Anglaterra dos dies abans de la meua visita

4.2.1 Dr. Wagner, director executiu del Memorial Bergen-Belsen

El Dr. Jens-Christian Wagner és el director executiu del Memorial Bergen-Belsen i un dels màxims experts en el judaisme de la Baixa Saxònia. Ell em va fer el recorregut pel Memorial per entendre la singularitat del camp de Bergen-Belsen, un camp eminentment per a malalts i el més gran d'Europa com a camp de trànsit a l'espera de la recuperació dels seus presos i la decisió d'on traslladar-los, una decisió que estava en mans de les tropes angleses que el gestionaren. Primer van cremar totes les barraques per erradicar el tifus i després van crear un nou camp, amb tot tipus de serveis perquè es va mantenir obert fins al 1950 aproximadament. Una història molt complexa.

—Ja he fet moltes visites i entrevistes i encara se'm fa molt difícil entendre els motius de l'antisemitisme, de per què es perseguia els jueus, què tenien de diferent?

—És un tema molt difícil de saber i d'explicar perquè encara hi ha antisemitisme, evidentment no tan fort com en els anys 40 a Alemanya, però encara n'hi ha, la prova en són els moviments neonazis que hi ha al país, com Pegida, o a altres països com Holanda, etc. És un perill ben cert.

—I quines en poden ser les causes? Perquè inicialment he llegit que eren religioses, i que per això encara que se'ls podia perseguir en molts llocs (Alemanya o Polònia i Rússia), amb pogroms des de 1920, se'ls podia arribar a assimilar o a admetre, però arriba un moment que això canvia, que ja no és un motiu religiós sinó ètnic...

—És clar, a veure, l'antisemitisme alemany, millor dit, l'antisemitisme nazi era molt agressiu, que ja no era religiós sinó que era racial. El sistema nazi volia una Alemanya lliure de jueus. La idea inicial era expulsar els jueus a altres països, fins i tot s'havia arribat a parlar de traslladar-los a tots a Madagascar, però després això

A la porta principal d'entrada al camp i a les instal·lacions del Memorial Bergen-Belsen

va canviar just en començar la guerra el 1939. I a partir de 1941 la idea ja va ser la d'eliminar tots els jueus d'Europa.

—En passar de ser un problema religiós a un tema de raça ja no hi havia solució...

—Exactament, ja no es tractava de fer-los canviar de religió perquè el judaisme desaparegués. En passar a ser un tema ètnic no hi havia cap solució, els jueus eren així i res no els podia fer canviar, només es podia acabar amb el judaisme matant-los a tots sense excepció. Fixa't en el Memorial amb l'obsessió de les fotos que els feien, exagerant el que ells creien que eren trets distintius jueus: la forma del crani, el nas, els cabells...

—Impossible d'entendre aquest pas de religió a raça per justificar l'assassinat de milions de persones...

—És així, perquè des dels segles anteriors havia estat un tema sobretot religiós... Però a Alemanya des

de finals del segle XIX aquest antisemitisme ja s'havia convertit en racial perquè ells deien que els jueus no es consideraven com una comunitat religiosa sinó com una raça.

—Així, els nazis tenen l'excusa per buscar un enemic a qui destruir de seguida, des de les Lleis de Nuremberg des del 1935... I en tota aquesta trama, Bergen-Belsen, que vostè dirigeix, què significa?

—La funció principal de Bergen-Belsen era la de camp de concentració de canvi, un camp que permetés canviar els jueus que hi havia per presoners alemanys presos a l'estranger. Hi va haver alguns casos amb èxit en què van sortir presos jueus a canvi de presos alemanys, també a canvi de diners, o de vehicles per al Reich. Però aviat això va canviar i Bergen-Belsen servia majoritàriament perquè s'hi enviessin presoners d'altres camps de concentració de tot Europa destinats a fàbriques del Reich que ja no tenien condicions físiques per continuar treballant i se'ls considerava inútils per a la feina. Bàsicament se'ls traslladava perquè hi morissin, perquè ni se'ls curava ni se'ls alimentava gairebé, perquè no hi havia res per donar als milers de presos que hi havia.

—I el Memorial, quina funció principal té?

Bàsicament la d'educar les noves generacions alemanyes, amb una activitat preventiva de la intolerància. Per això és important que gent com tu faci aquest tipus de feina; per aprendre, per conscienciar-se i per fer que els altres entenguin el passat perquè no es repeteixi.

4.2.2 Dr. Schulz,⁽⁴⁾ director de Strangliede (Hannover)

El Dr. Schulz és un dels historiadors de Hannover més reconeguts per les seves recerques sobre la història jueva a Alemanya en general. Des de fa uns 20 anys és el responsable de Strangliede, el recinte que acull el principal cementiri jueu antic, i de la sala d'acolliment i arreglament dels difunts que es va convertir en un lloc de tancament i espera per als jueus abans de ser enviats als camps de concentració de Theresienstadt, a Txèquia, i als camps d'extermini d'Auschwitz i Treblinka, a Polònia. No hi ha documentació escrita accessible del recinte i, de fet, només s'obre per a visites escolars, que ens els darrers anys han disminuït dràsticament; la qual cosa es veu com un fet anormal a Alemanya, on sembla que el tema ha deixat d'interessar. I preocupa molt. A Hannover la comunitat jueva era escassa i estava perfectament integrada en la societat alemanya, sense barris ni diferències. Per això van rebre un tracte una mica millor que els altres jueus, segons el Dr. Schulz, que ens va rebre a les portes del recinte. Un recinte que ha rebut tres atacs neonazis des que el vaig visitar. Consta de dues parts: una sala i un cementiri. A la sala es tractaven i embellien els cossos abans de ser embolicats i enterrats directament al terra del cementiri, just darrere la porta que hi ha al fons de la sala, per on treien el cadàver. En aquesta mateixa sala és on agrupaven els jueus de la ciutat i la zona pròxima. Molts d'ells venien del gueto d'Ahlem, una granja-escola convertida en gueto permanent. A Strangliede, s'hi ajuntaven unes 200 persones per comboi, que s'hi podien estar setmanes i algunes

4. La informació recollida s'ha elaborat prenent com a base les entrevistes amb el Dr. Schulz del juliol de 2015 i els correus electrònics en què ell m'ha traduït algunes informacions d'articles seus en alemany.

El cementiri antic jueu

El Dr. Schulz amb Mary Sofer i jo mateix

mesos; sense espai, sense alimentació i sense poder sortir ni al cementiri. Sorpren que no estiguessin ni vigilats. La Gestapo els deixava allà i ells no provaven de sortir perquè sabien que la població alemanya, els seus veïns fins abans d'entrar allà, els denunciarien. S'estalviaven els guardes. I arribat el dia, venien camions i els traslladaven fins a l'estació central de Hannover, des d'on s'ajuntaven amb altres combois per anar als camps.

Strangliede, la sala on eren agrupats i malviven grups de 200 jueus, i la sortida al cementiri.

El Dr. Schulz, que ha estudiat l'antisemitisme a la zona de la Baixa Saxònia on ens trobem, certifica que els jueus ni estaven vivint aïllats, ni en general tenien una vida gaire religiosa, al contrari, feien les seves feines quotidianes com els que no eren jueus i convivien amb certa harmonia malgrat que hi havia l'element diferenciador de la religió.

—Quants jueus van ser portats als camps des de Hannover?

—Més de 1.500 jueus van ser forçats a deixar les seves cases per marxar a un dels 15 "recintes especials" decidits per la Gestapo a Hannover.

—Això vol dir que Strangliede només és un dels 15?

—Sí, és clar. N'hi havia 14 més com aquest aproximadament, tots al centre de la ciutat, i això no incomodava la gent, ho havia normalitzat completament. Els veien a dintre i alguns els ajudaven però la majoria feia com si ja fossin morts, com si ja no existissin. Va ser molt estrany i molt dur, i feia entendre que l'antisemitisme estava

més present del que abans la gent podia pensar. Molts venien d'Ahlem, on ja has estat abans de venir aquí.

—Llavors, quan van començar les deportacions des de Hannover als camps nazis?

—A Hannover les deportacions van començar el 15 de desembre de 1941, quan un grup de 1.000 jueus de la ciutat van ser deportats a Riga. El següent va ser el març, la majoria no eren de la ciutat de Hannover sinó dels voltants, només una minoria eren de la ciutat. Molts altres van ser deportats a Polònia, al gueto de Varsòvia. El següent va ser el 23 de juliol de 1942, més de 600 persones, la majoria gent gran, van ser traslladades de Hannover cap a Theresienstadt (Terezin). Aquestes tres deportacions van destruir la comunitat jueva de Hannover i la seva zona.

—En total, per tant, hi va haver, quantes deportacions?

—Entre 1943, 1944, i 1945 van haver-hi set deportacions. Tot molt ben estudiat i organitzat. Als nazis els va costar traslladar els jueus d'Alemanya, perquè ja

t'he explicat que el seu estatus era superior al de la resta de jueus d'Europa, de l'est, i fins i tot eren més ben tractats, ja m'entens, que els mateixos polonesos no jueus, que eren de tercera categoria com a humans. Aquí tothom els coneixia i els havia respectat perquè formaven part de la vida quotidiana, no vivien aïllats com a l'est d'Europa, en els seus barris, aquí no.

—I alguns també van anar a parar al gueto de Varsòvia, com Giza? De gueto en gueto?

—Sí, va ser així. Això els permetia estar més a prop dels camps d'extermini i els nazis el que feien era això, anar-los agrupant cada vegada més lluny de la vista de la població alemanya. No va quedar comunitat jueva a Alemanya, a Hannover.

—Però, no ho entenc, jo m'he entrevistat amb jueus supervivents...

—Sí, ben cert, però fixa't que ells eren d'origen polonès. Van anar a parar a Bergen-Belsen com a malalts o perquè els nazis estaven fent la retirada. I com que el camp es va mantenir fins al 1951 aproximadament per curar tots els malalts i saber on destinar-los, resulta que molts es van quedar a viure a Alemanya, i fins i tot van adquirir-ne la nacionalitat, perquè el que segur que no volien fer era tornar a Polònia, on ja havien patit l'antisemitisme des dels anys 1920, on ja havien patit pogroms, persecucions de jueus pel fet de ser-ho, així com els que havien viscut a Rússia. Per tant, els jueus actuals de Hannover i la zona no són alemanys, provenen de l'est, els alemanys que van sobreviure, que són molt pocs, van anar a viure a Israel o als Estats Units o a Sud-amèrica principalment.

4.3 La *Kristallnacht*

La Nit dels vidres trencats es va produir la nit del 9 al 10 de novembre de 1938, anomenat també pogrom o linxament de població i establiments jueus. Es van incendiar 1.574 sinagogues a tot Alemanya, es van destruir cementiris jueus, indústries i 7.000 comerços. 30.000 jueus van ser detinguts i enviats als camps de concentració nazis com Dachau, Buchenwald o Sachsenhausen, prop de Berlín, i uns 200 van morir durant els atacs.. A Hannover, l'únic que queda d'una de les sinagogues més rellevants d'Alemanya és aquest monument de la fotografia.

L'excusa va ser l'assassinat d'Ernst von Rath, secretari de l'ambaixada alemanya a París, per part de Herschel Grynszpan, jueu alemany. Es va organitzar perquè semblés espontani. La intenció de Hitler era fer por a la població jueva perquè acceptés marxar del país, com de fet van fer un bon nombre dels 500.000 jueus que vivien a Alemanya. Els que tenien recursos van poder marxar, deixant negocis i diners, a Amèrica i altres països d'Europa. Aquest és el cas que explico al treball de la dona d'Aron Balvaryski, Susana. El seu pare tenia un

Monument al lloc on hi havia l'antiga sinagoga de Hannover, cremada durant la *Kristallnacht*

Susana al costat del seu marit, Aron, supervivent de Bergen-Belsen, on cremava cadàvers

bon càrrec en una empresa estatal alemanya i per això van poder deixar-ho tot i marxar a l'Uruguai. Els pobres es van quedar i són els que majoritàriament van acabar als camps nazis.

4.3.1 Susana Balbaryski⁽⁵⁾

Susana Balbaryski va néixer el 1926 a Viena, Àustria, i era filla única d'una família jueva burgesa molt ben situada. Quan encara no tenia tres anys, la seva mare va morir a causa d'una malaltia llarga. I quan en tenia cinc, es va produir la *Kristallnacht*. Susana m'ha explicat que, tot i que era molt petita, recorda la por pels sorolls al carrer del seu barri, on no només hi vivien jueus. Però

des de les finestres es veien edificis en flames, crits al carrer i soroll de vidres trencats.

Recorda una mica que van picar a la porta quan ella ja feia molt que estava dormint i que el seu pare va aixecar-se per veure què passava. Ella també el va seguir per mirar. Uns homes uniformats de les SS el van agafar pel coll, el van arrossegar escales avall i al carrer el van pegar fins que els va semblar que el deixaven mig mort. Ella va baixar a buscar-lo i amb alguns veïns el van pujar al pis. Ell, com va poder, la va dur a casa dels avis i l'endemà mateix van agafar un tren fins a Marsella i d'allà, al cap d'alguns dies, van viatjar en el vapor *Campana* fins a Buenos Aires. D'allà van anar a Colòmbia, on el seu pare tenia contactes, i van quedar-s'hi a viure. A Colòmbia va conèixer de gran Aron, amb qui es va casar. Aron havia estat company de

5. Entrevistes per correu electrònic el juliol de 2015.

camp de Bergen-Belsen d’Isaac Borojovich, amb qui es va retrobar a Montevideo perquè un estiu va decidir anar-lo a trobar tot i que no sabia on vivia. Susana ha tornat a Viena, però mai no ha reclamat els seus pisos ni els negocis.

4.4 La Xoà⁽⁶⁾

L’Holocaust o Xoà va ser l’intent dels nazis d’acabar amb tots els jueus. Durant la Segona Guerra Mundial, van aconseguir matar prop de sis milions de jueus de tot Europa, gràcies a l’ajuda de nombrosos col·laboradors de diverses nacions. La discriminació nazi cap als jueus va començar després de l’ascens al poder de Hitler al gener de 1933, data que molts historiadors assenyalen com el començament del període de l’Holocaust.

Hitler va arribar al poder després de passar per la presó i va poder-ho fer per via democràtica, no per la força, inicialment. A causa, en gran part, de les contínues crisis socials, econòmiques i polítiques que va viure Alemanya (sobretot després de la primera guerra europea i després del crac del 1929) i gràcies a l’habilitat de Hitler per dirigir-se a diversos segments de la població amb el missatge que estaven desitjant escoltar, ell i el seu partit van aconseguir fer-se amb el poder el 1933, tot i no ser la llista més votada.

Immediatament després de fer-se amb el poder, els nazis van construir camps de concentració (amb l’objectiu de convertir-los en llocs d’aprofitament laboral esclau

6. Els jueus coneixen la persecució del seu poble com Xoà (*Shoah* en francès i *Shoá* en castellà). La paraula *Holocaust* ve d’una minisèrie nord-americana (1978) que tractava el tema per primera vegada i que va causar molta polèmica. Els jueus no volen sentir a parlar de la paraula i prefereixen Xoà.

Torreta de vigilància a Auschwitz-Birkenau

i d’assassinat massiu per mètodes industrials) on van empresonar i van tractar de forma brutal a aquells que consideraven opositors al règim; comunistes, socialistes, líders sindicals i qualsevol que suposés una “ame-naça”: gitanos, jueus, testimonis de Jehovà, etc.

L’assassinat massiu i sistemàtic de jueus va començar poc després de la invasió de la Unió Soviètica pels alemanys, al juny de 1941. Dels afusellaments es va passar a l’assassinat industrial, en els quals s’emprava gas. Es passa dels *Einatzgruppen*, grups militars que assassinaven la població civil a mesura que l’exèrcit alemany avançava cap a l’est, a crear instal·lacions exclusives: guetos primer com a llocs d’agrupament, i camps ben aviat.

4.4.1 Mary Sofer,⁽⁷⁾ directora de les comunitats jueves de la Baixa Saxònia

Mary Sofer va néixer a Moscou el 1944, va perdre bona part de la família a la Xoà i va marxar ben aviat a viure a Israel. Finalment, va decidir marxar a coordinar feines

7. Coordinadora de la Federació d’Associacions Jueves de la Baixa Saxònia.

Mary Sofer amb Henry Korman a la sinagoga nova de Hannover

associatives a Hannover, on la comunitat jueva és molt petita. Explica que no hi ha jueus alemanys a Hannover, o van morir en la Xoà o van marxar abans de la Xoà. Els jueus que hi ha són bàsicament els polonesos i russos que hi havia al camp de Bergen-Belsen, que es va mantenir obert fins al 1950, d'on provenen els entrevistats allà Salomon y Henry, els dos d'origen polonès, tot i que hi van renunciar des del final de la guerra.

Ella intenta fer activitats que promoguin el coneixement de la Xoà a la Baixa Saxònia, sobretot coordinant els actes de commemoració a Hannover i a Bergen-Belsen cap al 15 d'abril de cada any.

Explica que els darrers deu anys les escoles s'interessen molt poc pel tema i pels espais de la memòria que hem visitat durant l'estada a Hannover. Creu que és per falta de temps a les escoles, però també perquè els plans d'estudis no ho expliquen gaire i es va oblidant. Creu que als llibres de text s'hauria d'explicar molt més del que es fa ara. Diu que els polítics sempre són als actes, però la gent normal no, no hi participa, ni els grans ni els joves, sembla que tothom ho vulgui oblidar. Ella ha coordinat les activitats dels supervivents que hi havia a la zona, però ara ja només queden Salomon

i Henry, amb 93 i 95 anys. S'acaben els testimonis directes, per això s'han preocupat tant perquè jo pogués fer la feina que volia fer i fins i tot me n'han proposat d'altra.

4.5 El gueto

El gueto és un recinte en el qual els nazis tancaven la població jueva agrupada a l'est d'Europa, Hongria i Polònia bàsicament, i també a Txèquia (Terezin —Theresienstadt—, gueto al qual anaven a parar la major part dels jueus de Hannover), amb la intenció de ser un pas previ cap a la deportació: el trasllat cap als camps de concentració i extermini situats a Polònia principalment, però també a Alemanya, etc.

Els dos guetos més grans van ser el de Varsòvia i el de Lodz (164.000 jueus), a Polònia. A la capital, hi van recloure 375.000 jueus en dues zones molt petites, connectades per un pas primer, i un pont més tard. Era un 30% de la població de la ciutat. Portaven un braçalet blau i blanc amb l'estrella de David al braç i les seves condicions van ser molt lamentables, com es pot veure

Mur del gueto de Cracòvia

al documental *Gueto* (2010), en anglès, *A Film Unfinished*, de Yael Hersonski:

<https://www.youtube.com/watch?v=5Z7egcyAdbk>

Finalment hi van viure 450.000 persones, sis o set per habitació de cada casa. Morien de gana i de falta d'higiene i de malalties diverses. Estava dirigit pel *Judenrat* ("consell de jueus"), que tenia la seva pròpia policia, com es pot veure a la pel·lícula *El pianista* (2002), de Roman Polanski. Adam Czerniakow, president del *Judenrat* del gueto de Varsòvia es va suïcidar quan va saber que les llistes de jueus que ell feia perquè anessin a treballar per als alemanys acabaven a Treblinka, on eren gasejats. Es va suïcidar el 1942. El gueto es va revoltar en veure que era buidat progressivament però tots els membres de la resistència van morir a mans dels nazis, que van destruir tot el gueto absolutament fins a deixar-lo en runes. A Treblinka també es van revoltar jueus procedents de Lodz, entre ells un amic de Giza Alterwajn, Chil Rajchman, que explica aquesta part de la història al documental *A pesar de Treblinka* (2002), de Gerardo Stawsky, a qui he pogut entrevistar.

En aquest gueto va néixer i viure Giza Alterwajn, i els seus pares van morir a Treblinka i Auschwitz. En la resistència va treballar la germana gran de Giza, Danuta Galkowa, ferida diverses vegades.

Lodz va ser el segon gueto més gran i el president del *Judenrat*, Chaim Rumkowski, va ser un personatge molt controvertit perquè diuen que era un col·laboracionista dels nazis (<http://www.yadvashem.org/yv/es/holocaust/about/pdf/rumkowski.pdf>). El cert és que ell va morir, junt amb tota la seva família, a Auschwitz, el 1944.

Els guetos eren buidats i destruïts a mesura que els jueus eren enviats als camps. Posteriorment, les lleis

racials nazis primer els van apartar de les feines, els negocis, els carrers i les places, com es veu també a *El pianista* (2002, de Roman Polanski), i finalment van obligar-los a viure tancats, aïllats de la resta de la població, abans de ser enviats a l'extermini seguint les instruccions de la Solució final del poble jueu de 1942.

4.5.1 Giza Alterwajn,⁽⁸⁾ supervivent del gueto de Varsòvia

Giza Alterwajn va néixer en una família jueva que va intentar sobreviure al gueto de Varsòvia. Just quan tenia vuit mesos i estava greument malalta, els seus pares van fer els possibles perquè els ajudessin a treure-la d'aquell infern. Una associació clandestina, Zegota, ho va aconseguir amagant-la dintre una maleta. Durant gairebé sis anys va ser criada, sota el nom de Stefcia, per una família cristiana amb sis fills i una neboda acollida.

El padrastre va morir al camp de concentració de Flossenbürg, i la germana gran, Danusia, va ser un dels líders de la resistència partisana, on va comandar un grup de cent homes i en va salvar 35 dels atacs nazis. Un cop acabada la guerra, Stefcia va ser tornada als únics familiars vius, uns oncles, un cop es va saber que la mare havia mort a la cambra de gas de Treblinka i el pare a Auschwitz malgrat resistir fins a l'alliberament.

Aquests oncles se la van endur a l'Uruguai, on una part de la família s'havia escapat abans de la guerra. Stefcia torna a ser Giza, però mai no es va atrevir a preguntar ni tampoc ningú li va explicar res de la seva vida anterior.

8. Tot i que he conegut la seva història en el documental *Giza, la nina de la maleta* (2013), Giza m'ha explicat per Skype de nou tota la seva vida, molt dura (juliol de 2015).

Giza Alterwajn en el passí del seu documental a Punta del Este, 5 de febrer de 2014

Danusia, germana gran de Giza, que va conèixer el president dels EUA Barack Obama

Simultàniament, la família d'acollida va intentar continuar el contacte amb unes cartes enviades a Montevideo que els oncles mai no li van deixar llegir. Davant els silencis dels uns i dels altres, Giza va arribar a creure que segurament no se l'estimaven.

En total, 65 anys de recerca de la família cristiana que culminen amb la troballa de la filla de Danusia, Malgorata, del lloc exacte on viu la seva tieta petita: Giza. Després d'un increïble retrobament telefònic, al cap d'un any es produeix la trobada esperada a Varsòvia

entre la germana gran, Danusia, i la germana petita. Giza pot recuperar, així, no només una part de la família, sinó també la memòria dels set primers anys de la seva vida, que s'havien mantingut en blanc durant tots aquells anys.

Giza va trigar 65 anys a tornar a parlar del seu passat i ara només parla per als joves, per això es va emocionar quan li vaig demanar que m'expliqués la seva història, i va acabar dient que hi hauria d'haver "100.000 Guifrés como tú", perquè té por que les històries de la Xoà s'acabin perdent definitivament quan ells ja no hi siguin. Però ella està molt bé tot i que té 75 anys. M'ha ajudat molt a entendre perquè durant molts anys no van parlar de la seva vida; per la por i el dolor que tenien de tants familiars morts en la Xoà.

4.5.2 El gueto d'Ahlem⁽⁹⁾ (Hannover)

Entre el 1893 i el 1933 Ahlem va ser una escola de Jardineria professional pensada per a jueus procedents de tot Europa, especialment de l'est i sense recursos econòmics. Funcionava com una fundació sense ànim de lucre encaminada a buscar la professionalització dels nois jueus procedents de famílies sense recursos. També era una escola reglada per als que volien exercir la professió. D'allà en sortien amb un títol, i sembla que trobaven feina a la zona fàcilment.

Per això, hi havia dependències pensades per fer-hi classes, jardins per practicar que encara es conserven i s'han recuperat amb el Memorial i estances perquè hi dormissin els estudiants que eren de fora. El seu

9. Aquest apartat s'ha elaborat a partir de la visita al Memorial d'Ahlem el juliol de 2015 i l'obra *Ahlem Memorial at the site of the Ahlem Jewish Gardening School*, Region Hannover, 2015 (144 pàgines).

Ahlem el 1924, edifici central

fundador va ser Moritz Simon, una persona molt reconeguda a Hannover per la seva feina per la gent pobre. La idea de Simon era la formació integral: professió però també hàbits, esport amb disciplina i valors en general.

Entre 1933 i 1942 la població que tenia Ahlem va variar substancialment perquè es tractava de gent que fugia dels pogroms (persecucions jueves) de l'est d'Europa i

que trobà refugi a Ahlem perquè les autoritats nazis van tolerar inicialment el que passava allà. Però a partir de 1941 van començar les deportacions dels jueus que hi havia, que no en podien sortir i que per tant feien servir Ahlem com a gueto i camp de concentració. Com a camp perquè els feien treballar per al Reich en condicions deplorables perquè el menjar i la sanitat eren escassos.

El 1942 Ahlem va ser tancat definitivament per la Gestapo, liderats per Heinrich Joost i Wilhelm Prewitz, que ja s'havia instal·lat en un recinte propi a l'interior de les dependències diverses que tenia l'escola. La Gestapo havia anat administrant la sortida dels jueus, primer els professors, que eren jueus i eren especialistes que procedien de tot Europa, després les dones que hi treballaven i finalment els nois, alguns dels quals encara van rebre els certificats d'estudis abans de ser deportats a Strangliede o a alguna de les catorze dependències de trànsit diverses que hi havia a Hannover, i finalment al gueto de Varsòvia, al gueto de Riga, o als camps de Theresienstadt, a Txèquia, o a Polònia, a Auschwitz o a Treblinka.

Els diferents recintes durant l'ocupació de la Gestapo i l'edifici del museu actual

Entre 1942 i l'alliberament a l'abril de 1945, Ahlem va funcionar com a camp de concentració de presos que tenien per missió treballar per a les feines necessàries de la Gestapo. Ho feien en condicions infrahumanes i la majoria van morir per causes diverses. En ser alliberat, a Ahlem quedaven 200 presoners a punt de morir, alguns dels quals van poder ser salvats.

A partir de 1946, un cop alliberats els camps, alguns dels antics presos de Bergen-Belsen fundaren un quibuts (una comuna jueva com les que formarien a Israel) mentre continuaven vivint al camp. Allà treballaven les terres, aprenien jardineria, etc.

Quan vaig visitar el Memorial el juliol de 2015 just feia mig any que s'havia inaugurat, no després de molts esforços de tota la comunitat jueva de Hannover i de moltes associacions que lluiten contra la xenofòbia i el racisme. Les seves instal·lacions són molt modernes i no se centren només en el món jueu sinó en tot el que va suposar Ahlem abans, durant i després del nazisme.

4.6 Els camps nazis

4.6.1 Camps de concentració

Immediatament després de fer-se amb el poder, els nazis van construir camps en què van empresonar i van tractar de forma brutal aquells que consideraven opositors al règim; comunistes, socialistes, líders sindicals i qualsevol que suposés una “amença”. Aquests camps van ser dissenyats per acabar amb l'oposició i estendre la por entre la població per assegurar-se que no sorgirien més opositors.

El primer camp de concentració es va posar en funcionament el 23 de març de 1933, a Dachau, dos mesos

Rampa final de l'estació inicial d'Auschwitz abans de fer el tram de Birkenau

després que Hitler fos nomenat canceller d'Alemanya. Dachau va esdevenir el camp d'entrenament per als guàrdies de les SS. El seu primer comandant, Theodor Eicke, es diu que era ja un home molt brutal. I em sorprèn que només dos mesos més tard de començar a manar ja fes un camp. Calia tenir una idea molt clara de com fer por per projectar els camps, no era improvisat. Entre els camps més importants construïts a la Gran Alemanya, es trobaven Buchenwald, Mauthausen, Neuengamme, Ravensbrück i Sachsenhausen. Aquests són camps on hi va haver presència catalana, dels republicans que havien fugit a França de la persecució de Franco.

El novembre de 1938, amb la *Kristallnacht*, ja no s'empressonava les persones principalment per les seves accions, sinó per motius racials. Al mateix temps que conquistaven cada vegada més i més territoris, els nazis van expandir el sistema del camp i el van emprar com un instrument més en el seu pla per reorganitzar la societat europea d'acord amb l'herència racial. Com ens va comentar el Dr. Schulz,⁽¹⁰⁾ si fins al segle XIX es creia que l'antisemitisme es tractava d'una qüestió

10. Entrevista feta a Hannover, juliol de 2015.

religiosa, ara ja només era racial, amb la qual cosa per acabar amb els jueus no hi havia altra forma de fer-ho que amb la mort, perquè no es canviava canviant de religió. Els jueus alemanys van patir especialment aquest canvi de visió, tot i que alguns es van poder salvar casant-se amb cristians.⁽¹¹⁾ Aquesta explicació em va sorprendre molt perquè pensava que segons el Protocol de Wannsee⁽¹²⁾ això no era possible, però ell em va explicar que els nazis tenien una mica de mala consciència amb els jueus alemanys, sobretot amb els que havien lluitat com a alemanys a la primera guerra europea, i que per això alguns van poder evitar els guetos i els camps.

També van ser empresonats en els camps altres persones que el règim considerava problemàtiques per motius socials, entre ells hi havia homosexuals, testimonis de Jehovà, delinqüents comuns, republicans catalans i espanyols, homes que havien lluitat amb les Brigades Internacionals a la Guerra Civil Espanyola i fins i tot amants de la música jazz.

Els treballs forçats van ser sempre un component més del sistema del camp de concentració i, amb el pas del temps, es van anar convertint en una part central d'aquest. De fet, empreses que encara existeixen com Siemens, Bayer, Wolkswagen, etc., van fer servir treball esclau i anys més tard van pagar als seus treballadors presos per haver-los tractat així.

11. Entrevista feta a Bergen-Belsen, juliol de 2015.

12. Document on es crea la Solució final per al poble jueu, per exterminar-lo, 1942.

4.6.1.1 Isaac Borojovich, supervivent de sis camps de concentració

Isaac Borojovich va néixer a Svir, llavors Polònia i ara Bielorrússia, el 1927. El vaig conèixer el 2014 quan va venir a Catalunya per presentar el llibre de memòries publicat per Trilce *Isaac Borojovich y la memoria uruguay de la Shoá*. Va quedar-se a sopar a casa cada dia i ja llavors el vaig gravar, amb aquestes paraules de l'inici de la seva història:

"Me llamo Isaac y nací en el seno de una familia de clase media en un pequeño pueblo polaco, Svir, hoy situado

Isaac darrere la tomba d'Anna Frank

Isaac abans de fer una xerrada a l'Escola Pia de Sabadell

en Bielorrússia. Mi vida fue feliz, junto a mis padres y mi hermanita pequeña, Itele, hasta que un día, de pronto, todo cambió. El hecho de ser judío y polaco me marcó a mí y a mi familia. Para siempre. Simplemente por ser judío y ser polaco. Era suficiente para que los alemanes consideraran que tenían que eliminarnos de la faz de la tierra. No merecíamos vivir. Entre los 12 y los 18 años tuve que sufrir el paso por tres guetos y seis campos de concentración. Toda mi familia, excepto mi madre, fue asesinada durante la Segunda Guerra Mundial. Sólo quedamos dos. Y al terminar la guerra, viajamos a Uruguay en busca de una nueva vida.”⁽¹³⁾

El 2015 va tornar a casa per viatjar a Bergen-Belsen per gravar el seu documental juntament amb una companya de batxillerat. I llavors va continuar amb la seva història que m’ha explicat diverses vegades per Skype. Va sobreviure a tres guetos i sis camps de concentració. I va ser llavors que vaig tenir la sort de poder participar en el document amb escenes de ficció en què el meu amic Jan fa d’Isaac amb 16 anys i jo mateix d’Aron Balbaryski. La meua àvia ens va fer els vestits de ratlles. Es tracta d’un home amb un gran sentit de l’humor, que

13. Sabadell, 17 de maig de 2014.

sempre em parla de dones i de les xicotes que cal tenir abans de casar-se i que va molt en compte amb els diners.

I llavors em va anar explicant les anècdotes que hi ha al seu llibre de memòries; de com salvar-se sempre dels nazis, quan volen matar els nens, quan es fa el mort, sempre avançant-se als perills. No entenc com una persona pot tenir tanta capacitat per avançar-se a tots els perills, que són de mort sempre. Un gran personatge, una gran persona, m’ha donat moltes lliçons de vida.

—¿Cuántos años estuvo usted perseguido por los nazis?

—Estuve entre cuatro y cinco años, de los 12-13 a los 18.

—¿Por qué guetos y qué campos pasó hasta que fue liberado en Bergen-Belsen?

—Los guetos fueron Svir, mi pueblo, Michaliszki y Vilna o Vilnius. Y los campos, Vivikonna, Vaivara, Ereda, Stutthof, Dormettingen y Bergen-Belsen.

—De su familia, ¿quién pudo sobrevivir?

—Sólo mi mamá y yo, ni mi padre ni mi hermana pequeña Itele ni el resto de la familia; mis primos, mis tíos y mis abuelos, hasta 30-40 miembros de la familia...

—¿Qué tiene usted de especial para poder sobrevivir a tres guetos y seis campos?

—Cuando un ser humano está en peligro, algunos se achican y otros se agrandan. Cuando me encontré en esta situación, tenía en la mente que mi misión era salvar a la familia. No importaba el peligro ni el sacrificio. Y Dios me ayudó.

—¿En algún momento pensó en dejar de luchar?

—Nunca pensé en dejar de luchar, cada vez estaba más dispuesto a luchar por la familia y por la vida, porque yo tuve que buscar alimento para la familia durante todos esos años.

—¿En algún momento se planteó escaparse de un campo de concentración?

—No, porque no podía dejar a la familia sola y sin alimentos, mi padre no estaba muy preparado para sufrir todo aquello.

—¿En qué consistía la comida que le daban habitualmente en los campos?

—Un pedacito de pan, sopa que era agua turbia con trozos de cáscara de patata y a veces fragmentos de vidrios porque querían que muriéramos, y muchos murieron por eso en los campos donde estuve.

—¿Qué sintió el día de su liberación?

—¡Ah! Eso es algo inexplicable con las palabras... En ese momento mi pensamiento era buscar a mamá y comida. En mi mente no había otra cosa, por eso cuando no encontré a mamá me derrumbé y ella me encontró por suerte entre 15.000 cadáveres tirado en la calle, y a pesar de que el médico holandés le dijo que estaba casi muerto, ella luchó por mí y me recuperé.

—Usted dice que sólo habla para los jóvenes. ¿Por qué?

—Porque los mayores sabían lo que ocurrió y no preguntaron nada durante 60 años, y en cambio los jóvenes tienen la mente fresca y escuchan y les interesan las cosas como a vos.

—Voy a viajar a Bergen-Belsen la semana que viene: deme algún consejo para saber qué me voy a encontrar, en qué tengo que fijarme especialmente, etc.

—Fíjate mucho en todo lo que hay en el campo. Para vos, Guifré, todo es importante, los monumentos que hay, lo que está escrito en ellos, lo que está en el museo del campo, los escritos de la gente. Todo.

—¿Algún consejo para un joven como yo que afronta un proyecto de memoria sobre la Shoá y Bergen-Belsen y sus sobrevivientes?

—Hay que ser inteligente para elegir, eso seguro, escuchaste tanto las inquietudes que sentiste en casa que te entró en la mente y en el corazón. Un abrazo muy grande y ya sabés que tenés casa en Montevideo y en Atlántida para cuando quieras.

4.6.2 Camps d'extermini

Els camps d'extermini van ser construïts amb l'objectiu de convertir-los en llocs d'assassinat massiu per mètodes industrials. Milions de persones, gairebé

Porta d'entrada a Auschwitz I (*Arbeit macht frei*: “el treball us farà lliures”)

Zona de la rampa, a Birkenau, on es feia la selecció dels deportats pel doctor Mengele

íntegrament jueus, van ser traslladades, en general, en tren. Disposaven de personal encarregat de dur a terme la massacre sistemàtica, per mitjà d'una refinada maquinària per matar. Es recollien els estris, les maletes i els objectes de les víctimes, incloses les dents d'or i els cabells, i les autoritats els atorgaven diferents usos. El recinte on es classificaven el que duien els jueus es deia Suïssa a Birkenau, que vaig poder visitar el 2014. Els seus cossos eren incinerats en crematoris o en piles.

El primer camp construït amb la finalitat específica de ser utilitzat com a camp d'extermini es trobava a Chelmino (Kulmhof), Polònia. Es va posar en funcionament el 8 de desembre de 1941, després que s'hi trasllessin els jueus dels voltants. Es van utilitzar les cambres de gas per als assassinats. Al final, s'hi van assassinar prop de 330.000 persones, la majoria d'elles jueves.

El camp de concentració de pitjor fama va ser establert a Auschwitz. Amb el temps aquest es va convertir en un enorme complex format per camps de treball i subcamps. El centre d'extermini es va posar en funcionament a la primavera de 1942, després de la construcció de cambres de gas de major grandària en el proper Birkenau (Auschwitz II). Molts jueus van ser assassinats només d'arribar a Auschwitz, uns altres van ser destinats a treballs forçats, i quan ja no podien continuar, eren enviats a Birkenau, on eren assassinats fent servir gas. Al final, prop d'un milió de jueus i uns cent mil polonesos, gitanos, presoners de guerra soviètics i gent d'altres nacionalitats hi van ser assassinats. Birkenau és un camp immens que fa un respecte molt gran, perquè encara es veu tota la maquinària en peu: barracons, torretes, filferrades, restes de cambra de gas i forns. I com que a més plovia, la sensació d'horror va ser molt gran.

Els barracons d'Auschwitz-Birkenau que encara es conserven

Els cinc camps dissenyats exclusivament per a l'extermini, situats a Polònia, i alguns dels quals van ser oberts només uns mesos, són els ja esmentats de Chelmno, Auschwitz-Birkenau, Majdanek, Sobibor i Treblinka.

Com deia, l'agost de 2014 vaig poder visitar el camp d'extermini d'Auschwitz-Birkenau, les fotos del qual il·lustren part del treball, i la sensació just en entrar al camp va ser de xoc, tot i que minuts abans d'entrar-hi m'havia anat mentalitzant de l'impacte que podria tenir en mi el fet d'estar en un lloc on milers de persones van ser víctimes de la crueltat injusta d'altres éssers humans. Vaig aguantar molt malament les dues hores dins del camp, perquè vaig començar a adonar-me de la bestialtat que havien comès els nazis. Era un cúmulo de coses massa increïbles, fetes amb tanta mala fe, que fins i tot vaig arribar a pensar:

“Com un ésser humà pot arribar a odiar tan feroçment un altre?”

No m'ho podia arribar a creure i a hores d'ara encara em costa creure el que vaig veure, la veritat és que és difícil de digerir, i entre altres coses per això vull fer aquest treball. Ni que sigui per intentar entendre millor no només els motius que no entenc per odiar tant, sinó intentar entendre millor com evitar arribar a aquest odi. Un odi que a la Topografia del Terror de Berlín vaig poder comprovar que pot tornar en qualsevol moment, perquè la gent que va dirigir tot allò tenia vides molt normals, i això encara els fa més perillosos perquè no els pots preveure com si fossin només psicòpates.

Henry a casa de Salomon explicant la seva història

4.6.2.1 Henry Korman,⁽¹⁴⁾ supervivent d'Auschwitz i Bergen-Belsen

Henry Korman va néixer el 1920 a la ciutat polonesa de Radom. El 1939 va acabar l'escola secundària i va anar a l'estranger per tal d'estudiar medicina. Però no va poder continuar. L'1 de setembre de 1939, les tropes alemanyes van envair Polònia i van marcar l'inici de la Segona Guerra Mundial. Va haver de deixar d'estudiar,

14. A partir de l'entrevista feta a Hannover l'11 de juliol de 2015 a casa de Salomon.

Berenant a casa de Salomon

pel fet de ser jueu. El 5 de setembre, la casa de la família Korman va ser destrossada per les bombes. La família va sobreviure a l'atac. El saqueig per l'exèrcit alemany (Wehrmacht) i la policia militar va ser seguit severament per l'assetjament de la població jueva per les SS i l'SD.

El 1941 van ordenar la creació d'un gueto. Les SS van ordenar a tots els jueus abandonar els seus habitatges. Les persones estaven en males condicions i tenien molta gana. S'estaven morint als carrers. "Per sobreviure vam tractar de fer contraban a la nit. No sabíem llavors el que significava Auschwitz", em diu Henry Korman.

Amb el començament de l'Operació Reinhard, ordenada per Heinrich Himmler, s'estava preparant la Solució final de la qüestió jueva. El 19 de juliol de 1942, Himmler va ordenar matar tots els jueus de la Governació General de Polònia que no eren capaços de treballar. El gueto de Radom es va convertir per llei en un camp de detenció i en lloc de pas als camps de concentració.

Henry Korman es va oferir per treballar en la indústria d'armaments i va viure fins a la liquidació del gueto juntament amb la seva família. A l'agost de 1942 van ser expulsats de casa seva. Henry va perdre els seus pares i tres de les seves germanes. Una germana va sobreviure. La seva mare probablement va rebre un tret, perquè no podia córrer tan ràpid com ells mentre anaven cap als trens, això m'ho va repetir moltes vegades.

Unes 2.000 persones van ser abatudes a l'estació de tren, moltes d'elles van ser afusellades en el camí, d'altres van ser deportades a Treblinka. Henry i la seva germana van anar a parar a una fàbrica de municions, on van haver de fer tot tipus de treball i així van poder escapar-se de la deportació.

Els dies a Radom estaven comptats. Juntament amb uns 150 altres jueus, Henry va ser deportat a Stara-chowice, a uns 60 quilòmetres. Va haver de treballar en diferents fàbriques de municions, però es va assabentar que la seva germana havia desaparegut de Radom i va pensar que mai més la tornaria a veure.

A mesura que els russos avançaven, Henry va ser deportat a Auschwitz. Quan va arribar a l'antiga rampa a Auschwitz-Birkenau va començar la selecció. Va haver d'aparèixer nu davant el metge del camp, Joseph Mengele. Henry recorda que si un era capaç de treballar se li donava roba i un número de reclús, que se li tatuava al braç dret; això significava que es registrava i després podia ser enviat a treballar. "Sense aquest número, t'enviaven directament a les cambres de gas", afirma finalment. Un dels moments més durs de la meua experiència va ser quan em va mostrar aquest número al braç.

De Buna-Monowitz, Henry va arribar a un dels camps satèl·lits d'Auschwitz,

Laurahütte. Després, amb l'avanç dels soviètics, va ser traslladat a Hannover-Mühlenberg, pas previ a Mau-thausen, concretament a Gusen, que depenia de Mau-thausen. "Aquí vam tenir un dels pitjors tractes pel seu treball duríssim", m'explica. Era la vida sota les pitjors condicions.

I no obstant això, es va trobar amb un cert comportament humà també. Un treballador alemany al CC Mühlenberg li va portar una mica de menjar cada dia tot i el perill que suposava. El 6 d'abril, el CC Mühlenberg va ser evacuat i Henry va haver d'anar amb la marxa de la mort a Bergen-Belsen. Les marxes de la mort tenien per finalitat que els presos es morissin camí del nou camp davant els avanços aliats.

Durant els dies abans de l'alliberament estava tan feble que no creia que pogués sobreviure.

Un amic li va dir que les tropes britàniques havien alliberat el camp. A més, es va assabentar que la seva germana era al seu mateix camp i que, per tant, també havia sobreviscut.

Henry amb Steven Spielberg, àlbum familiar de Henry K.

Després de l'alliberament, va viatjar a Suècia uns anys i posteriorment va anar a viure amb els seus familiars als EUA. Avui viu en part a Hannover i en part als EUA. Em va explicar que va llençar el passaport polonès quan el van obligar a anar fer el servei militar a Polònia després de la Xoà. Mai no ha volgut el passaport alemany tampoc, i només fa servir el dels EUA. En els seus diversos viatges dels EUA als actes de commemoració d'Auschwitz es va fer amic de Steven Spielberg.

La seva coneixença ha estat molt maca i la prova és que ha volgut que ens veiéssim cada dia mentre ha durat el meu viatge a Hannover. M'ha volgut ensenyar la nova sinagoga, la seva residència, el seu bar predilecte jueu, Jerusalem. Un home increïble que em va dir que havia canviat la data del seu viatge als EUA per estar amb mi, i m'ha comentat que el 2016 vindrà a Barcelona i que vol que li faci de guia per la ciutat.

4.6.2.2 Salomon Finkelstein,⁽¹⁵⁾ supervivent d'Auschwitz i Bergen-Belsen

Va néixer el 1922 a Lodz. Poc després de la invasió de les tropes alemanyes de la Wehrmacht i l'establiment del Govern General, les autoritats alemanyes van obligar els jueus polonesos a viure en guetos. Salomon Finkelstein tenia 17 anys llavors i va entrar així al gueto de la seva ciutat, Lodz.

Poc després ja va ser deportat a l'àrea de Frankfurt de l'Oder, on va ser destinat a treballs forçats en l'anomenada Reichsautobahn (autopista construïda durant el Tercer Reich). Al cap de poc es va veure obligat a passar d'un camp de treballs forçats a un altre.

15. A partir de l'entrevista feta a Hannover l'11 de juliol de 2015 a casa seva.

Salomon a casa seva, al costat del piano de l'amic Szpilman

El gener de 1942 la Conferència de Wannsee va decidir la Solució final, que significa que tots els jueus van ser condemnats a mort.

"Vam viure i ens vam moure només guiats pels instints, com els animals," em diu Salomon Finkelstein. Llavors, el 1942, la deportació sistemàtica a camps de concentració va començar en aquella zona on era Salomon. Va ser deportat també, com Henry, al pitjor dels camps

Henry, Szpilman i Salomon a Hannover, àlbum familiar de Salomon

nazis, Auschwitz. Quan va arribar a Auschwitz, m'explica Salomon Finkelstein, va haver de parar-se enfront del temut Dr. Josef Mengele. Era la selecció de persones. "Els que podien treballar van ser enviats a l'esquerra i els malalts i ferits van haver d'anar a la dreta", m'explica Salomon, i m'afecta molt perquè això només ho havia vista a les pel·lícules. A l'hivern de 1944-1945 es van sentir trets al camp, Auschwitz va ser liquidat i alliberat per les tropes soviètiques. Però ell ja no era al camp.

La captivitat de Salomon Finkelstein no va acabar en aquell camp. Poc abans que Auschwitz fos alliberat, va ser enviat en el següent transport al camp de concentració de Dora-Mittelbau, on les condicions eren extremament dures. Hi va haver alguns moments insuportables esperant la fi de la guerra, com quan "no creïem en res i em vaig sentir completament sol amb el meu profund sofriment". Quan m'ho explica els ulls se li humitegen. A Dora-Mittelbau, Salomon Finkelstein va arribar a estar tan feble que va perdre tota esperança i va pensar que aviat moriria. Llavors va sentir que algú picava a la seva finestra. Va arrossegar-se fins a la finestra i allí va veure el seu amic Abraham Mastbaum, que li va dir: "Mira Salek, t'he portat una patata." Salomon va entendre llavors que hi havia alguna cosa humana entre tanta crueltat.

Al començament de la primavera de 1945, com que els aliats s'acostaven, Salomon Finkelstein i els seus companys van haver d'unir-se a les marxes de la mort, que van durar fins que la SS va començar a fugir de les tropes soviètiques que ja s'apropaven molt. El que és més dur és que els soviètics volien matar-lo, tot i que portava la seva roba de camp de concentració. Unes dones joves jueves que es trobaven en un campament per a les dones en les proximitats del seu camp van convèncer als soldats soviètics que ell era un pres jueu. Així és com Salomon Finkelstein va arribar a ser lliure.

Amb Salomon i el piano que tocava amb Szpilman

Després de la guerra, Salomon va anar a buscar la seva família a Polònia. No va trobar ningú. Més tard es va assabentar que el seu amic Abraham Mastbaum havia anat a viure a Hannover. Salomon Finkelstein va anar-hi i va decidir quedar-s'hi.

A Hannover es va fer amic íntim de Wladyslaw Szpilman, conegut per ser un dels supervivents del gueto de Varsòvia i per les seves memòries, *El pianista del gueto de Varsòvia*. A casa de Salomon es conserva el piano que Szpilman va fer servir durant els seus concerts per Alemanya. El 2002, Roman Polanski va portar la seva història al cinema en la pel·lícula titulada *El pianista* que va guanyar 3 Oscars, un d'ells per l'actor que fa el paper del pianista: Adrien Brody.

Esperava amb ànsia i curiositat anar a casa seva, i hi va haver dues coses que em van impactar molt; el número al braç com Henry, i el piano que ell tocava juntament amb Szpilman. Un home molt dolç, amb les mans ja atrofiades però que buscava sempre que l'abracés i li expliqués coses. Li va agradar molt un joc meu al mòbil de skates, que observava mentre jo hi jugava al bar

Jerusalem mentre berenàvem. Em va agradar molt poder-lo conèixer, el vaig trobar molt bona persona però molt dèbil. Parlàvem amb signes perquè només parla alemany i no entén l'anglès, però era fàcil perquè tot ho diu amb la mirada.

4.6.3 Bergen-Belsen

Bergen-Belsen està situat a uns 15 quilòmetres de la localitat de Celle (Baixa Saxònia, Alemanya) i deu el seu nom al fet que es troba entre les poblacions de Bergen i Belsen.

Va ser construït el 1936 per albergar uns 3.000 treballadors que havien de construir les casernes de Bergen

dedicades a la formació de forces motoritzades cuirassades. L'exèrcit alemany el va convertir el 1939 en camp de presoners de guerra, i va rebre la denominació de Stalag XI C (311). Els seus primers ocupants van ser soldats francesos i belgues. El 1941 va ser ampliat considerablement per retenir presoners de guerra de la Unió Soviètica. La idea era usar-los, a partir de la gestió de les SS del camp el 1943, per intercanviar amb els presoners militars alemanys, cosa que a l'inici es va produir però que amb la desfeta a Stalingrad es va acabar perquè eliminaven directament els presoners militars, van assassinar molts russos.

L'any 1944 va ser emprat per allotjar-hi els jueus deportats des de països ocupats per Alemanya a l'oest (Bèlgica, Dinamarca i Holanda) en trànsit als camps

anomenats de Solució final situats a Polònia: Treblinka especialment, com ens confirma en la xerrada que tinc amb el director del Memorial de Bergen-Belsen, el doctor Schulz.⁽¹⁶⁾

Les instal·lacions, mancades de tota condició d'higiene i salubritat, van produir moltes morts per infeccions greus; només a l'hivern entre 1941 i 1942 hi van morir més de 14.000 presoners de guerra russos. L'abril de 1943 la zona de presoners de guerra russos es va dissoldre i els presoners belgues i francesos restants van ser portats a la localitat de Fallingbostal. Aquesta localitat propera va allotjar molts catalans que van ser deportats a Mauthausen els anys 1940-1941. Un cop aclarit el camp on s'allotjaven aquests presos es va construir un hospital per a tot tipus de presoners de guerra. A causa de l'alta taxa de mortaldat entre ells es va construir un cementiri específic per a presos russos.

La seva població reclusa variava constantment pel real·lotjament de presoners d'altres camps evacuats o tancats; al desembre de 1944 tenia 15.257 presoners registrats, al febrer de 1945 va arribar a 22.000, l'1 de març de 1945 va aconseguir la xifra de 41.520, l'1 d'abril en tenia 43.042 i el 15 del mateix mes va registrar més de 60.000 presoners. El Memorial el situa per sobre dels 130.000.

Al gener de 1945 i amb l'evacuació d'altres camps de concentració i extermini, Bergen-Belsen es va saturar de presoners; l'hospital es va tancar com a tal i va servir per allotjar-hi presoners febles, encara que sense tractament per a les seves malalties. La fam, el fred i les infeccions greus van produir només durant el febrer de 1945 unes 6.000-7.000 morts, i al març del mateix any, 18.168 defuncions (entre aquestes víctimes hi havia

l'Anna Frank i la seva germana Margot, que tenen una làpida al camp).

El 15 d'abril de 1945 les tropes britàniques van entrar a Bergen-Belsen i hi van trobar diversos milers de cadàvers de presoners escampats pel camp, uns 25.000 segons Mary Sofer i el Memorial del camp, i més de 60.000 presoners amb vida, encara que un bon nombre d'ells estaven greument malalts. Les atencions mèdiques van aconseguir salvar molts dels supervivents, però més de 13.000 malalts van morir posteriorment a causa de la gravetat de les seves afeccions. Finalment, amb l'arribada massiva de malalts de camps com Auschwitz, d'on venien Henry i Salomon, va arribar a haver-hi una població d'uns 130.000 presos, gairebé el nombre d'Auschwitz, el més gran i horrible.

En resum, Bergen-Belsen va passar per diverses fases; com a camp de presoners de guerra russos (POW) des de 1941 a 1945, com a camp de concentració des de 1943 a 1945 i, finalment, com al camp més gran de presoners desplaçats de 1945 a 1950. Bergen-Belsen va tancar definitivament les seves instal·lacions el 1950 amb la partida dels últims expresoners. Mentrestant, el camp va ser una microciutat per a 25.000 persones, que no es pot visitar perquè es troba dintre unes instal·lacions militars; amb teatres, cinemes, diaris, ràdios, etc. "Eren polonesos i russos que no podien o no volien tornar a casa seva. Però tampoc no podien anar a Palestina, on desitjaven anar, perquè els mateixos anglesos que gestionaven el camp de desplaçats eren els que tenien Palestina i no volien que hi hagués un èxode massiu cap allà", m'explica el Dr. Schulz. Quan jo li dic que no ho entenc, ell em respon que ell tampoc. Cinc anys de llibertat vivint en un camp de concentració vigilats per aliats. Díficil d'entendre.

16. Entrevista a Bergen Belsen, 9 de juliol de 2015.

4.7 La Solució final: la Conferència de Wannsee (Berlín)

El 20 de gener de 1942, oficials d'alt rang de les SS, la policia, l'Administració del govern i el Partit Nacional-socialista Obrer Alemany (NSDAP o Partit Nazi) es van reunir per discutir la Solució final de la qüestió jueva a la Villa Minoux de Wannsee, la casa d'estiu de la Policia de Seguretat i el Servei de Seguretat. Allà, subordinats de Hitler, van decidir d'utilitzar el gas Zyklon B, un insecticida industrial, per gasejar de manera sistemàtica i industrial tots els contraris al Tercer Reich que calia eliminar: principalment jueus. També el van fer servir per eliminar gitanos, homosexuals, testimonis de Jehovà i tots els desafectes. Van dissenyar, per tant, les cambres de gas i els forns crematoris per no deixar rastre

de les víctimes. El resultat va ser l'anomenat Protocol de Wannsee, que explicava tots els temes de parentiu per ser considerat jueu o no. El protocol constava d'uns 40 folis redactats amb molta precisió i s'aplicava sense compassió als jueus de l'est especialment, també als d'Holanda i Bèlgica, però, en canvi, pel que fa als alemanys, com ja he explicat, no era tan exacte. Els que van participar a la reunió del llac Wannsee van ser una vintena, però només en descriu els deu més importants.

1. **SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich**, comissionat per Heinrich Himmler i per Hermann Göring. Va ser cap de la Policia Secreta de l'Estat (Gestapo i SD) i va iniciar el pla establert a Wannsee. El 26 de maig de 1942 va caure en una emboscada dels guerrillers txecs a Praga i va resultar greument ferit. Les seves

Recinte de la Conferència de Wannsee (Berlín)

ferides es van infectar i va morir de gangrena el 4 de juliol, mentre estava hospitalitzat. Com a represàlia, els nazis van exterminar una població txeca sencera i la van destruir. A més, van seleccionar txecs de tots els camps de concentració i els van assassinar l'endemà mateix. Això ho expliquen els deportats catalans a Mauthausen.

2. **Gauleiter Dr. Alfred Meyer**, representant del ministre del Reich pels Territoris Ocupats de l'Est. Es va suïcidar a la primavera de 1945.
3. **Reichsamtleiter Dr. Georg Leibbrandt**, representant del ministre del Reich pels Territoris Ocupats de l'Est. Va ser detingut el 1945 per crims de guerra, però posteriorment se'l va alliberar per manca de proves. Va morir el 1982.
4. **Dr. Wilhelm Stuckart**, representant del ministre de l'Interior del Reich, advocat, coautor de les Lleis de Nuremberg de 1935, lleis contra els jueus. Detingut el 1945 per crims de guerra, va ser sentenciat el 1949. Va morir en un accident de trànsit el 1953.
5. **Dr. Erich Neumann**, cap de l'Oficina de Planificació del Pla Quadriennal. Va ser detingut el 1945 i alliberat el 1948 per manca de proves, va morir el mateix any.
6. **Dr. Roland Freisler**, ministre de Justícia del Reich. Mentre era jutge del Tribunal del Poble de Berlín, va morir en plena audiència al febrer de 1945 mentre jutjava un dels membres del complot del 20 de juny de 1944; la sala va ser bombardejada pels aliats i una columna li va caure a sobre.
7. **Dr. Josef Bühler** (secretari d'Estat del Govern General) va ser capturat pels russos i extradit a Polònia, on va ser jutjat per crims contra la humanitat i contra el

poble polonès. Va ser condemnat a mort el 20 de juliol de 1948 i executat durant el mes d'agost següent a Cracòvia.

8. **Dr. Martin Luther** (Relacions Exteriors) va participar en una conspiració en contra de Joachim von Ribbentrop, ministre de Relacions Exteriors del Reich, i va ser tancat al camp de concentració de Sachsenhausen a Alemanya el 1944. Va morir d'un atac cardíac en un hospital de Berlín al maig de 1945. La seva còpia de com va anar la reunió i del Protocol va ser trobada per investigadors americans als arxius del Ministeri de Relacions Exteriors d'Alemanya, i és l'única que s'ha trobat sobre la Conferència de Wannsee.
9. **SS-Oberführer i Dr. Gerhard Klopfer** (representant de la Cancelleria del Partit) va ser arrestat per crims de guerra el 1945 i alliberat per manca de proves. Després de la guerra va treballar com a assessor tributari i va morir el 1987.
10. **Ministerialdirektor Friedrich Wilhelm Kritzinger** (representant de la Cancelleria del Partit) va ser detingut per crims de guerra, es va declarar avergonyit de les atrocitats alemanyes davant del Tribunal Penal Internacional de Nuremberg el 1945, va ser alliberat i va morir el 1947.

Des de 1992, el monument i lloc educatiu ha tingut una exposició permanent a les sales històriques de la Conferència de Wannsee, amb una biblioteca especialitzada i un sofisticat conjunt d'eines pedagògiques a disposició dels visitants: visites a l'exposició acompanyades de debats, treball en grups petits a l'exposició, les habitacions i la biblioteca, seminaris celebrats durant un o més dies. Està situat en un lloc idíl·lic, just al costat del llac, i està custodiat les 24 hores per l'exèrcit per evitar atemptats de tot tipus.

4.7.1 Elke Gryglewski,⁽¹⁷⁾ directora pedagògica de la Conferència de Wannsee

Elke és la responsable pedagògica i de relacions internacionals de la Casa de Wannsee, encarregada de vetllar per la memòria d'un dels espais de la memòria més horribles possibles, als afores de Berlín. El lloc és molt bonic, però és horrible perquè allà van ordinar matar els presos en cambres amb gas i destruir-ne les restes en forns crematoris.

Ha estat molt interessant poder parlar amb ella per entendre com els alemanys tracten el tema que els afecta més del segle XX: la Xoà. Hi ha gent com ella o el Dr. Schulz que treballen per la memòria sense problemes amb l'opinió d'altres, sembla que estan d'acord que aquest tema cal tractar-lo. És cert que m'explica que a Alemanya no tothom està d'acord amb com es tracta la memòria però ella defensa que cal tenir molt present el tema del nazisme com a element preventiu. Per exemple, m'explica que al camp de concentració de Sachsenhausen, prop de Berlín i que era el camp des d'on es dirigien tots els camps, és visitat per futurs policies i militars alemanys, una manera que entenguin la història del seu país.

Reproduïxo la part més important de l'entrevista que li vaig fer:

—¿Cómo valora la importancia de la Conferencia de Wannsee en el contexto de la persecución judía durante el nazismo?

—La conferencia es sumamente importante en cuanto a la cooperación de la burocracia al asesinato sistemático de los judíos europeos. Es decir: no es lugar de decisión, pero como Reinhard Heydrich asegura que

él será (con la Oficina Central de Seguridad del Reich RSHA) quien tomará las decisiones en relación con la así llamada Solución final (en alemán, *Endlösung*) y los presentes están de acuerdo con su rol, significa que la administración ministerial se subordina a las instituciones de las SS y del Partido Nacionalsocialista.

—Según su opinión, ¿cuáles eran los motivos de tanto odio de los nazis contra los judíos?

—Esta es una pregunta difícil. El odio contra los judíos no se puede explicar ni justificar, es siempre problema de la persona que siente este odio o que tiene los prejuicios. Los nazis buscaban un chivo expiatorio y lo encontraron en los judíos porque ya existían tradiciones antijudías desde la época medieval.

—Las cámaras de gas, ¿son el peor invento del siglo xx?

—Con seguridad.

—No encuentro respuesta a tanta maldad ni a tanto sufrimiento. ¿Qué consejo me da para entenderlo mejor?

—Mira, lo que lo hace complicado es el hecho de que nosotros nos fijamos en esta historia a partir de nuestros valores éticos. Eso hace difícil imaginar que la sociedad alemana (y los diferentes grupos de profesionales involucrados en el asesinato sistemático, como policías y soldados del ejército alemán) se transformara mucho en el periodo de 1933 hasta 1941 (cuando comenzaron los fusilamientos en masa) y que por causa de este trastorno había muchos que ni siquiera se preguntaron si era correcto o no fusilar a los judíos. Para ellos, que habían vivido y/o participado en el boicot de tiendas judías, en las primeras deportaciones de judíos desde Alemania, en la violencia contra la población polaca (judía y no judía), era como “normal” que

17. Entrevista per correu electrònic, 5 de juliol de 2015.

comenzaran los fusilamientos. Fusilaron voluntariamente pero no era un “trabajo” fácil. Muchos cambiaron de carácter, había un abuso excesivo de alcohol, no sé si me explico bien...

—¿Cuáles son los objetivos del centro donde usted trabaja?

—Nosotros en primer lugar queremos ofrecer al público una historia que es tan importante que merece ser contada. Contando la historia ofrecemos la base para conmemorar y rendir honor a las víctimas y devolverles su identidad, que los nazis destruyeron.

—¿Qué le parece que un joven como yo, con 16 años, haga este tipo de trabajo sobre la Shoá?

—Yo creo que es muy importante que los jóvenes conozcan/aprendan la historia. Lo que también es importante es que ustedes mismos decidan qué es lo que quieren aprender de esta historia. Cada generación tiene que definir qué significa para ella “tomar responsabilidad por esta historia” y qué es lo que quiere aprender de la historia —pero una ocupación con la historia, sí me parece muy importante.

Les reflexions d'Elke m'han ajudat molt a afrontar el treball, especialment pel que he vist als camps i m'han explicat els seus protagonistes directes de la persecució. També entenc que tinc una mena de missió: m'he de configurar una idea del que vull aprendre. I crec que la meua recerca va encaminada a entendre la maldat de la Xoà per poder-la compartir i traslladar als meus companys de generació. Com a mesura de prevenció sobretot. Tant amb supervivents com amb experts he après el necessari per afrontar la part més procedural del treball: el documental, que parteix de la meua experiència que pretenc compartir.

4.7.2 Cambres de gas i forns crematoris

En els camps d'extermini construïts en el marc de l'Operació Reinhard (Belzec, Sobibor i Treblinka) el primer dels gasos emprats per assassinar va ser el monòxid de carboni, produït per motors de gasolina o alliberat de recipients hermètics especials. A Majdanek es van usar diverses classes de gas.

Al setembre de 1941, van començar a Auschwitz els experiments per a l'ús de Zyklon B, una forma de cianur d'hidrogen o àcid cianhídric. El granulat usat per produir el gas era subministrat per Degesch (una cooperativa alemanya fabricant de pesticides) dirigida per IG Farben, i també Tesch & Stabenow, d'Hamburg. La cambra de gas i els crematoris d'Auschwitz, ja perfeccionats, van ser construïts per JA Topf und Söhne, d'Erfurt, Alemanya.

El sistema més perfeccionat de destrucció de persones. Els nazis tenien molt clar que calia eliminar milions de persones però sobretot, per si mai la història els anava malament, calia no deixar rastre de les víctimes. És per això que van construir els forns crematoris; per no deixar rastre. Henry llençava cadàvers a les

Cambra de gas i forn crematori a Auschwitz I

graelles a Bergen-Belsen, perquè allà no hi havia forns ni cambres, perquè calia no deixar rastre. Fins i tot els enterrats en fosses, van ser desenterrats i cremats. Els nazis realment eren molt obsessius en això. Ho trobo un acte de crueltat increïble, una manera de fer molt cínica, molt horrible.

4.7.3 Els *Sonderkommandos*:

Els *Sonderkommandos* (“comandos especials”) eren unitats de treball formades per jueus, homes, seleccionats per treballar a les cambres de gas i als crematoris en els camps de concentració nazis. Se'ls mantenia separats de la resta dels presoners, totalment aïllats,

perquè no poguessin donar detalls sobre el que hi succeïa i no alertessin els presoners que havien de ser exterminats a les cambres de gas.

Aquests homes, des del moment de la seva assignació, també estaven condemnats a mort. Eren els primers testimonis que les SS volien eliminar, de manera que els canviaven a intervals regulars, i el primer treball dels *Sonderkommandos* generalment era desfer-se dels cadàvers dels anteriors membres. El *Sonderkommando* havia d’“ajudar”: despullar els presos abans d’entrar a la cambra de gas, cremar els cossos i després desfer-se de les cendres. Després de la gasificació, el *Sonderkommando* havia de netejar la cambra de gas i classificar les restes dels morts, com la seva roba.

Fil ferrades al voltant del mur a Auschwitz I

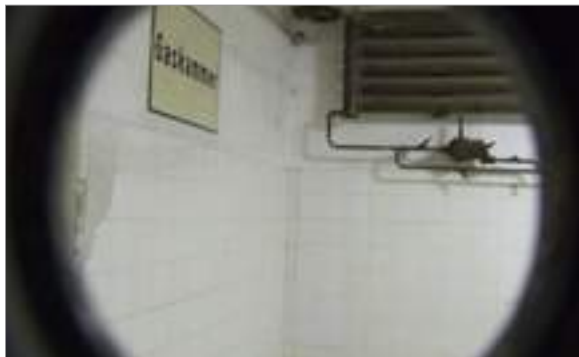
També eliminaven les dents d'or dels cadàvers i els cabells. Gaudien del privilegi d'una ració extra de menjar i, ocasionalment, de begudes alcohòliques.

Jo he pogut conèixer un membre de *Sonderkommando*, Aron Balbaryski, amic íntim d'Isaac Borojovich i que va tenir la missió de traslladar els cadàvers de la cambra de gas fins a les pires o graelles a Bergen-Belsen.

Ell em va confessar que allà es feia canibalisme, per culpa de la gana que els feien passar. Si ja tot plegat és horrible només de pensar, el canibalisme ja és una cosa que se'm fa impossible d'assumir, no ho puc entendre més enllà de la gana extrema, de l'horror. I quan veig aquell home tan fràgil, encara se'm fa més difícil.

4.8 Els judicis de Nuremberg

Pocs dies després de la invasió de Polònia, el 1939, Hitler va dirigir-se als seus generals per comunicar-los que "la possibilitat d'una guerra humanitzada només existia en els *cervells dèbils*". Aquestes paraules van

Interior d'una cambra de gas vist des de l'espiera per on miraven els SS

fer-se realitat durant els sis anys de conflicte bèl·lic que van seguir aquella data, causant prop de seixanta milions de morts. Moltes d'aquestes víctimes, però, no ho van ser a causa dels combats o els bombardejos, sinó que van ser provocades per la planificació del règim nazi. Així, la guerra va derivar en un extermini que va afectar sobretot els jueus, i també d'altres col·lectius, tot i que no amb un nombre tan elevat.

Un cop finalitzat el conflicte i després de descobrir l'horror de l'extermini, les quatre potències vencedores (els Estats Units, la Gran Bretanya, França i la Unió Soviètica) van decidir processar vint-i-dos dels principals líders nazis que encara eren vius, i que no havien fugit, a la ciutat alemanya de Nuremberg, entre ells Martin Bormann, Rudolf Hess, Ernst Kaltenbrunner o Albert Speer.

Un català, Francesc Boix, va participar com a testimoni en el Judici, perquè havia estat qui revelava les fotografies del camp de Mauthausen, i el seu testimoni es pot veure a Youtube:

<https://www.youtube.com/watch?v=VBe3fLen3fw>

Zona del camp de dones a Auschwitz-Birkenau

Francesc Boix a Mauthausen, foto d'arxiu del Memorial Mauthausen

Aquests van ser acusats de diferents delictes: crims contra la pau (agressió injustificada a altres Estats), crims de guerra (execució d'hostatges, per exemple) i crims contra la humanitat (extermini i genocidi). Ara bé, les atrocitats comeses pel nazisme eren de tal envergadura que va fer-se necessari crear una legislació internacional que anés més enllà de la justícia de cada país.

La sentència va condemnar a mort a Martin Bormann, que no hi era, Hans Frank, Wilhelm Frick, Hermann Göring (que se suïcidà abans a la cel·la), Alfred Jodl, Ernst Kaltenbrunner, Wilhelm Keitel, Joachim von Ribbentrop, Alfred Rosenberg, Fritz Sauckel, Arthur Seyß-Inquart i Julius Streicher. L'arquitecte del Reich, Speer, no va ser condemnat a mort, com una desena més.

Després dels Judicis de Nuremberg se'n van anar fent més a mesura que els nazis eren detinguts; per exemple, els soviètics van penjar el responsable d'Auschwitz al mateix camp, i els d'altres camps nazis també, fins

ben entrat el 1960. El 1962 es va segrestar a l'Argentina Eichmann, responsable dels combois als camps, i va ser dut a Jerusalem, on va ser condemnat a mort. Aquest judici es va fer molt famós perquè va presentar un responsable nazi (que he pogut investigar a la Topografia del Terror de Berlín, on hi ha els vídeos del judici) davant tothom que mai no va acceptar que hagués fet res de dolent perquè ell deia que no havia matat ningú, però era el responsable d'organitzar els trens de la mort cap als camps de l'est.

4.9 La capital de la Xoà: Berlín

4.9.1 El Reichstag

El Reichstag era el nom de l'Assemblea Parlamentària o Parlament de l'Imperi Alemany i la República de Weimar, entre 1849 i el final de la Segona Guerra Mundial. Avui en dia s'anomena Bundestag.

Amb la dissolució de la Confederació Alemanya el 1866 i la fundació de l'imperi alemany (Deutsches Reich) el 1871, el Reichstag es va establir com el parlament alemany a Berlín, obra de l'arquitecte Paul Wallot. Els membres del Reichstag eren escollits per sufragi directe i igual per la població femenina. El Reichstag no va participar en l'elecció del canceller fins a les reformes de l'octubre de 1918.

Ja sota el poder de Hitler, el 23 de març de 1933, un mes després de l'incendi del Reichstag, el parlament va cedir els seus poders al Govern federal del canceller Adolf Hitler. A partir de llavors rarament es va reunir; la darrera ocasió va ser el 26 d'abril de 1942.

Cúpula del Reichstag

4.9.2 Porta de Brandenburg

La porta de Brandenburg és una de les antigues portes d'accés a Berlín i un dels principals símbols de la ciutat. Està situada entre la Pariser Platz i la plaça del 18 de Març, a poca distància del Reichstag. Va ser encarregada pel rei Frederic Guillem II de Prússia com a símbol de pau i construïda per Carl Gotthard Langhans entre 1788 i 1791.

El disseny de la porta es va basar en el dels Propileus, la porta d'entrada a l'Acropolis d'Atenes. Està composta per dotze columnes que imiten l'estil arquitectònic dòric, disposades en dues fileres de sis. Al capdamunt de la porta hi ha l'estàtua de bronze d'una quadriga conduïda per la deessa de la pau en senyal de victòria. La porta fa 26 m d'alçada, 65,5 m d'amplada i 11 m de profunditat.

Poc després de la construcció de la porta, el 1806, Berlín va ser envaïda després de la derrota prussiana en les guerres napoleòniques. Napoleó va desfil·lar al capdavant del seu exèrcit a través de la porta, i es va emportar la quadriga a París.

Quan, el 1814, la quadriga va tornar a Berlín, es va canviar la branca de l'lorer de l'estàtua per una creu de ferro, que va transformar la deessa de la pau en la deessa de la victòria.

Quan els nazis van arribar al poder, van utilitzar la porta com a símbol del seu poder. Tot i que malmesa, la porta va sobreviure els bombardejos de la guerra, i juntament amb l'Acadèmia de Belles Arts era l'únic edifici que quedava dempeus a la Pariser Platz el 1945.

La porta quedà al cantó soviètic en el repartiment de Berlín entre els vencedors de la guerra. Va ser restaurada conjuntament entre els governs de Berlín oriental i occidental, però el 1961 va quedar aïllada amb la construcció del mur de Berlín.

El 1963, quan el president dels Estats Units John F. Kennedy va visitar la porta de Brandenburg, els soviètics van penjar-hi cortines roges per evitar que es pogués veure l'altra banda. A principis de la dècada dels 80, l'alcalde de Berlín Oest Richard von Weizsäcker va

La porta de Brandenburg

descriure la situació afirmant que "la qüestió alemanya no es resoluria mentre la porta de Brandenburg romanés tancada".

Quan el mur de Berlín va caure el 10 de novembre de 1989, la porta va simbolitzar la llibertat i la unitat de la ciutat. La porta es va reobrir oficialment el 22 de desembre d'aquell any, quan el canceller de l'RFA Helmut Kohl va travessar la porta i fou benvingut pel primer ministre de l'RDA, Hans Modrow. Des d'aleshores, la porta ha continuat essent un punt de trobada dels ciutadans de Berlín per a celebracions de tot tipus.

4.9.3 Monument a l'Holocaust

Berlín té un monument en memòria dels sis milions de

jueus exterminats pels nazis durant la Segona Guerra Mundial. Es tracta del Memorial a l'Holocaust, una estructura de 2.711 blocs de formigó d'antracita, que ocupa 20.000 metres quadrats, una obra de l'arquitecte nord-americà Peter Eisenman. Un centre d'informació, al soterrani, detalla els morts amb noms i cognoms i amb breus biografies. El memorial, de marcat to fune­rari, està instal·lat al cor històric de Berlín, al costat de la porta de Brandenburg.

És a pocs metres d'on hi havia el búnquer d'Adolf Hitler, on actualment només hi ha un solar i un plafó explicatiu. I, a sota, hi ha un centre de documentació sobre l'Holocaust: en primer terme, sis retrats que simbolitzen els sis milions de jueus massacrats. No va ser fins al juny del 1999 que el Bundestag, en la seva penúltima sessió abans de tornar a Berlín des de Bonn, el va

Impressionant monument a les víctimes de l'Holocaust en forma de laberint

Monument als homosexuals víctimes de la Xoà, a l'interior hi ha un vídeo amb dos joves fent-se un petó

autoritzar. Va haver de superar molts obstacles i polèmiques: sobre el disseny, sobre la ubicació, sobre el fet que només estigui dedicat als jueus i no a totes les víctimes del nazisme; entre elles els gitanos i els homosexuals. També va crear polèmica per una ironia del destí: l'empresa que havia recobert els monòlits d'un producte químic antigrafitis era l'hereva d'aquella que va fabricar el gas Zyklon B, utilitzat als camps de concentració per als assassinats massius.

A Berlín hi ha també, al parc del costat del monument de l'Holocaust, dos monuments més a víctimes no jueves, el dels homosexuals i el dels gitanos, el que més anys ha trigat a fer-se perquè no han trobat la manera de pagar-lo; és un petit parc circular amb una font central; al terra, els noms de les ciutats des d'on van ser deportats principalment.

4.9.4 La Topografia del Terror

Entre els anys 1933 i 1945, a l'àrea de la ciutat coneguda com Prinz-Albrecht, es trobaven les oficines centrals de l'aparell de persecució i terror del règim nazi. A l'edifici núm. 8 del carrer Prinz-Albrecht es va instal·lar l'oficina de la Gestapo, la Policia Secreta de l'Estat. Al seu costat, l'Hotel Prinz Albrecht va servir com a seu de la Prefectura de la SS. A partir de 1939, l'edifici de la Gestapo fou també la seu de l'Oficina de Seguretat del Reich. Aquests edificis eren el centre de poder de l'estat policial nazi i de la SS. En aquest lloc es rebien i signaven els informes relatius al genocidi dels jueus, l'assassinat d'altres grups de la població (gitanos, homosexuals, discapacitats), així com la persecució dels opositors al règim, tant alemanys com dels països ocupats. Aquí també es trobava la presó especial de la Gestapo on s'interrogava els presos amb tota mena de sistemes intimidadors.

Els últims dies de la Segona Guerra Mundial, amb l'entrada dels aliats a Berlín, els edificis governamentals d'aquesta àrea van ser greument malmesos i una gran part destruïts pels atacs aeris. Després de la guerra, aquest lloc va ser oblidat, fins el punt que cap a finals dels anys 50 ja no existia en aquesta zona cap dels edificis de l'antic règim. No va ser fins a finals de la dècada dels anys 70 quan aquest espai històric fou descobert a poc a poc.

L'any 1987, en el marc de les celebracions del 750 aniversari de la ciutat de Berlín, es va obrir finalment l'accés al públic a aquesta zona. Actualment es pot visitar una exposició a l'aire lliure en les excavacions localitzades a Niederkirchnerstraße que configuren l'anomenada Topografia del Terror allà on hi havia uns edificis en els quals el terror estava a l'ordre del dia.

A l'esquerra, l'edifici de la Topografia, a la dreta, restes del mur i de les dependències de la SS i la Gestapo

5. EL DOCUMENTAL FAR VUS? (“PER QUÈ?”)⁽¹⁸⁾

En aquest apartat he treballat tots els aspectes que m'ha calgut per poder fer front al documental que havia de tenir com a base tota la meua recerca que es pot veure en l'apartat 4 del treball.

Els meus coneixements tècnics han estat apresos per interessos propis, amb els vídeos que he pogut fer fins ara a l'escola de viatges de fi de curs (per exemple, a Itàlia) o gravacions fetes fent esport amb skate o en bicicleta amb els amics.

Tenia clar, però, que per fer un documental com el que em proposava em calia una formació més específica, que he fet en dues línies diferents: en primer lloc, estudiant les webs de fotògrafs coneguts, que donen consells i que ofereixen fonts fiables. En segon lloc, preguntant, ja sigui a experts en documentals amb qui he pogut contactar, com Gerardo Stawsky o com el director Luis Puenzo, que va rebre un Oscar el 1986 per fer una

pel·lícula sobre els nens desapareguts a l'Argentina: *La historia oficial*. Ells m'han ajudat a entendre com afrontar el repte d'un documental de manera més professional, més seriosa. Ha estat una sort poder-los entrevistar i poder seguir els seus consells tant tècnics com del tema que ens pertoca i el contacte amb els supervivents. D'altra banda, també he contactat amb un càmera i director de fotografia, Genís Sánchez, que ha treballat per a Telecinco i ha fet diversos curtmétratges. Ell m'ha ajudat en les qüestions més tècniques de l'ús de la càmera.

5.1 Procés trifàsic

El procés de disseny i edició d'un documental inclou tres fases diferenciades: preproducció, producció i postproducció.

Preproducció

Tota la preproducció s'inicia amb el procés que es descriu a l'apartat de metodologia, que bàsicament inclou

18. Aquest apartat l'he elaborat basant-me en fonts fiables i fotografies fetes amb la càmera SJ 5000 Plus. Els webs són: <http://www.xatakafoto.com/curso-de-fotografia/curso-de-fotografia-8-tipos-de-plano-2>, <http://hipertextual.com/archivo/2010/11/planos-en-fotografia/>, <http://es.slideshare.net/rubenmedios1/planos-y-angulos-18577170>.

documentar-se molt amb llibres, documentals i pàgines web d’institucions oficials sobre el tema. Només després d’aquest procés inicial m’he pogut plantejar què volia fer i com fer-ho.

També cal tenir present que m’he hagut de formar tècnicament no només amb plans angles fotogràfics, sinó també amb l’ús particular de la càmera SJ5000 Plus Full HD, i amb el programa d’edició Final Cut.

Finalment, també he hagut de fer tota la feina de contactar amb els especialistes i amb les institucions per aprendre inicialment i per poder organitzar després el viatge a Hannover, Bergen-Belsen i Berlín.

Només després de fer tota aquesta feina és quan em puc plantejar el disseny del documental, sempre en la mesura de les possibilitats i capacitats que tinc.

El títol:

Far vus? (en jiddisch)

La justificació és que tots els supervivents que he conegut i els que he vist en documentals i llibres es pregunten el mateix: per què jo he sobreviscut i per què ha passat tot això? Jo em faig la mateixa segona pregunta i és la que intento o m’intento respondre al llarg de tot el procés.

Storyline:

Un jove viatge a Hannover per buscar les raons que van dur l’home a assassinar milions de conciutadans. En el viatge es trobarà amb supervivents, experts i espais de memòria.

Sinopsi:

Jo he iniciat un viatge, que és el que es veu en la primera seqüència, en què no sé què em trobaré ni on em durà, però el que tenia clar és que volia conèixer els

límits de la condició humana amb el coneixement de supervivents de la Xoà. Per això vaig fer un viatge físic i emocional a Bergen-Belsen, la qual cosa que em va portar a conèixer no només els protagonistes, sinó els espais i la feina de recuperació de la memòria. El protagonista sóc jo al costat dels espais i els supervivents i experts perquè entenc que vull mostrar el meu procés a gent de la meua edat, amb el nostre llenguatge i els nostres, pocs, coneixements.

Guió literari:

Escriure tots els textos i les indicacions que cal tenir presents per al documental i que hi hauran de sortir, i que es troba més endavant al treball.

Producció

El procés de producció va tenir tres fases diferenciades: d’una banda, la gravació en vídeo, per Skype i en àudio, dels experts en documentals i els primers supervivents. En segon lloc, la gravació del viatge a Hannover, Bergen-Belsen i Berlín a partir del guió literari. I, per acabar, la gravació de totes aquelles seqüències que faltaven de cara a imatges de recurs, imatges per a veus en off dels protagonistes i les seqüències inicial, final i de l’explicació del Maus. Aquesta tercera fase és molt important perquè és la que realment lliga i trava totes i cada una de les seqüències dels rodatges previstos tant en el guió literari com en el pla de viatge. En aquesta darrera fase és quan vaig triar també les seqüències que volia incloure d’altres films citats com *El pianista* o *El hundimiento* o imatges de recurs que havia aconseguit de Yas Vashem,⁽¹⁹⁾ per exemple.

19. Museu de l’Holocaust de Jerusalem, institució oficial d’Israel en memòria de les víctimes de la Xoà.

Postproducció

La postproducció té dos plans diferenciats: les imatges i el so i la música.

L'edició es va fer amb el programa professional Final Cut, que permet la major part de recursos i estratègies que es fan servir en els àmbits professionals, com em van comentar Xavier Montanyà de la productora Inquiets Media, responsable d'un documental sobre Neus Català. Malgrat tot, com que tampoc no tenia gaires recursos en forma de *plugins*, tampoc no vaig poder fer tot el que m'havia imaginat perquè per això cal tenir-ne molts i són en general molt cars.

L'edició del so ja va ser més complicat perquè no és un tema senzill, la prova d'això és que poca gent en sap. No és només retallar i col·locar. En aquest sentit em vaig assessorar amb el productor de so Jaume Pedrós. Vam intentar arreglar algun dels desperfectes del viatge ja que el micròfon de solapa que havia comprat es va espantillar i no ho vaig saber fins a la tornada.

La música és l'altre element important, un documental sense la música adequada va coix i això fa que no emocioni o tingui la potència que té quan es tria i col·loca bé la música. Volia que hi hagués dos tipus de música; la que a mi m'agrada, que es mostra quan es parla de mi sobretot, i la que va bé per al documental, una música adequada al tema de la Xoà. No és fàcil de trobar-ne d'ús gratuït en les galeries que hi ha a internet.

Seguidament descriuré els plans i angles més importants i que he estudiat, i he intentat aplicar en el documental. De tota manera, cal tenir present que la càmera que he utilitzat, la SJ 5000 Plus Full HD (una imitació xinesa de la GoPro Full HD, que val sis vegades més), tampoc no permet gaires possibilitats de variabilitat de

plans, perquè el seu ull de peix fa que els plans siguin en general molt oberts, grans. Llavors, gairebé sempre són plans generals i primers plans i plans de detall perquè els plans mitjans o americans són molt difícils d'enquadrar, com es veurà en el documental. Pel que fa als angles, habitualment he optat pel normal, tret d'excepcions especialment a Bergen-Belsen, on he pogut fer anar els picats i els contrapicats per donar més varietat a les imatges. He fet servir el tríode per establir en la major part de les gravacions. En altres, com al cementiri jueu de Hannover, he pogut donar més sensació de mobilitat amb la utilització de l'*slider*, que ofereix plans generals o de detall amb cert moviment, que és el que he pogut veure en la major part de documentals, on és la base de les parts més descriptives i fins i tot en les entrevistes.

5.2 Plans de retrat⁽²⁰⁾

1. **Pla general.** Aquest és el pla en què apareix tot el cos. El subjecte apareix de cos sencer a la imatge. Aquest és el plànol més llunyà que podem fer en retrats. A partir d'aquí, ens anirem acostant per generar altres plans que hi ha en retrat.
2. **Pla americà o tres quarts.** Aparentment el nom de pla americà ve dels temps en què triomfaven les pel·lícules del gènere *western*.

El pla americà mostra aproximadament unes tres quartes parts del subjecte, aproximadament des del cap fins als genolls. En funció de si el subjecte està recolzat o assegut, la tolerància baixa una mica, que pot arribar fins a una mica per sota dels genolls.

20. Les fotografies que descriuen els tipus de plans i angles són obra de Guifré Serrano, 27 de juny de 2015, Sabadell.

Pla general

Pla americà o tres quarts

Pla mitjà

Primer pla

Primeríssim primer pla

Pla detall

3. **Pla mitjà.** El pla mitjà cobreix fins a la cintura, recull la línia de tall entre el melic fins a gairebé l'entrecuix. En cas que el subjecte estigui assegut, la tolerància baixa fins a aproximadament la meitat de la cuixa. Aquest tipus d'enquadrament se sol utilitzar per ressaltar la bellesa del cos humà, raó per la qual és un tipus de pla molt utilitzat en fotografia de moda. També és adequat per mostrar la realitat entre dos subjectes, com en el cas de les entrevistes.
4. **Primer pla.** El primer pla, també anomenat primer pla menor o de retrat, recull la cara i les espatlles. Aquest tipus de pla, així com el pla detall i el primeríssim primer pla que veurem a continuació, es correspon amb una distància íntima, ja que serveix per mostrar confiança i intimitat en relació amb el personatge.
5. **Primeríssim primer pla.** El primeríssim primer pla capta el rostre des de la base del mentó fins a la punta del seu cap. Amb aquest tipus d'enquadrament, el primeríssim primer pla aconsegueix també dotar la imatge de gran significat.
6. **Pla detall.** El pla detall en el retrat recull una petita part del cos, que no necessàriament ha de correspondre's amb la cara. En aquesta part es concentra la màxima capacitat expressiva, i els gestos s'intensifiquen per la distància mínima que hi ha entre la càmera i el protagonista, la qual cosa permet emfatitzar el detall que desitgem ressaltar.

5.3 Angles fotogràfics

1. **Angle normal.** Aquest és l'angle habitual i es caracteritza per establir una línia entre la càmera i l'objecte fotografiat paral·lela al terra. Proporciona una sensació d'estabilitat i tranquil·litat, precisament derivada d'originar-se a partir d'una posició amb la qual solem no només fer fotografies, sinó també observar el món. És el tipus d'angle més emprat, i en moltes ocasions és recomanable ajupir-se per aconseguir aquest angle.
2. **Angle picat.** Aquest angle es produeix quan la càmera se situa en un pla superior a l'objecte fotografiat. Precisament aquesta posició superior també comporta una situació d'inferioritat, vulnerabilitat o debilitat de l'objecte dins de la fotografia. És habitual en fotografia de nens (com a conseqüència de la seva major fragilitat i debilitat), petits animals, flors, objectes de petites dimensions.
3. **Angle zenital o picat extrem.** Quan la situació de la càmera respecte a l'objecte o subjecte és d'extrema superioritat, fins al punt de situar-se en la perpendicular a terra per sobre del subjecte fotografiat, llavors parlem d'angle zenital. Es tracta d'un angle que incrementa, encara més, la sensació d'inferioritat. D'altra banda, si el picat centra molt l'atenció en l'objecte, amb el zenital s'obre una mica més el camp i es mostra també el context que l'envolta.
4. **Angle contrapicat.** El contrapicat s'aconsegueix situant la càmera en una posició inferior a l'objecte o subjecte. Amb aquest angle dotem l'objecte o subjecte de més importància, superioritat, majestuositat o d'una posició dominant davant l'observador. És un angle molt utilitzat en fotografia d'edificis, ja que els dota de grandesa. Encara que també pot ser un recurs per mostrar com a superiors subjectes que s'aprecien com a inferiors en la realitat.

Angle normal.

Angle picat

Angle zenital o picat extrem

Angle contrapicat.

Angle contrapicat extrem

5. **Angle nadir o contrapicat extrem.** La càmera se situa pràcticament en la perpendicular que uneix l'objecte fotografiat i el cel. Amb aquest angle s'incrementen al màxim les sensacions del contrapicat, i posa al qui observa la fotografia a la pell d'una formiga per la qual tot és enorme i amenaçador. El seu ús es reserva gairebé exclusivament per a fotografia d'edificis, ja que les línies d'aquests doten d'una gran profunditat les preses.

5.4 Entrevistes a directors de documental de memòria internacionals

5.4.1 Luis Puenzo, Oscar per *La historia oficial* (1986)

Luis Puenzo va néixer a Buenos Aires, Argentina, el 19 de febrer de 1946. És director i guionista de pel·lícules argentí. El 1986 li van donar l'Oscar a la millor pel·lícula de parla no anglesa per *La historia oficial*. És una pel·lícula de ficció que tracta el tema dels nens desapareguts durant la dictadura, a finals dels anys 70. Explica la història d'una professora d'Història d'un institut que va adoptar una nena, però que no sabia com havia arribat a casa seva. El seu marit té un càrrec important a la dictadura. Mica en mica li pica la curiositat d'intentar saber d'on la va treure el seu marit. Així coneix algunes dones de la Plaza de Mayo, on es reuneixen cada setmana per reclamar que tornin els seus fills o germans desapareguts per culpa de l'exèrcit o diverses policies durant la dictadura. És una pel·lícula que impacta perquè vas veient com aquella dona descobreix que la seva filla segurament va ser robada d'una mare torturada.

El 2002 va rebre l'encàrrec de dirigir un documental anomenat *Algunos que vivieron*, que utilitza les imatges gravades per la Fundació de Steven Spielberg a supervivents dels camps nazis, per explicar algunes històries d'aquestes persones, que tenen en comú que van anar a viure a Sud-amèrica. Ell utilitza imatges gravades en estudi o a casa dels supervivents, però que ell no ha gravat. El que fa és un guió per temes a partir dels vídeos dels supervivents. Intenta explicar per què ells van sobreviure i molts altres no, entre ells familiars i amics.

La majoria va perdre gairebé tota la seva família. Com que els supervivents encara no són molt grans, impacta molt perquè parlen d'una manera més ràpida, més continuada. Jo només havia conegut Isaac Borojovich, i tot i que té molt bon humor i parla bé, es nota que és molt gran i es repeteix molt. El documental va tenir molt èxit a l'Argentina, l'Uruguai i Xile.

—¿Tenía alguna relación con el tema de la Shoá antes del documental *Algunos que vivieron*?

—La de cualquier persona biempensante de mi generación. Conocimientos generales y opiniones políticamente correctas. Pero la verdad es que no tenía el Holocausto en mente cuando sonó el teléfono y me propusieron hacer este documental.

—¿Qué responsabilidad supuso aceptar el proyecto del documental *Algunos que vivieron*?

—Son muchas y evidentes. Pero alcanza con mencionar que no soy judío, lo que implica una responsabilidad al menos diferente. Y que crecí en un país que sufrió un genocidio interno provocado por el terrorismo de Estado y los tremendos atentados contra la Embajada de Israel y la mutual AMIA.

—¿Está satisfecho de su resultado? ¿En qué sentido?

—Sí, me gusta. Considerando que mi debut fue el documental, no me puedo quejar. Pero hablando un poco más en serio: Algunos que vivieron cuenta lo que quise contar, lo que no es poco.

—¿Cómo fue recibido cuando se proyectó?

—Muy bien. Tanto en Argentina como por la Shoá Foundation y en las presentaciones en USA.

—¿Qué le parece que un joven como yo, con 16 años, se interese por un tema como la memoria de la Shoá?

—Me parece bien, pero no porque tengas 16 años. No creo que ser joven sea incompatible con la sensibilidad o la inteligencia, así que tu interés no me parece un mérito. Ojalá que lo que hagas sí sea meritorio.

—¿Y qué le parece que afronte el reto a través de un documental?

—La palabra “reto” va mejor con los Guinness o con las actividades deportivas que con las intelectuales o artísticas. Sugiero que si vas a hacer cine dejes la vanidad de lado y hagas el documental porque tienes algo que decir, no por lo que implica hacerlo.

—¿Cómo se consigue la confianza suficiente para que el sobreviviente se sienta cómodo delante de mi cámara y mis preguntas?

—Igual que en la vida: siendo honesto y mirando a los ojos.

—Voy a grabar con una GoPro (SJ 5000 Plus Full HD) todo el documental, ¿qué tipo de plano de los personajes me recomienda para las entrevistas?

—Para empezar, no los consideres personajes, no lo son. Son personas de carne y hueso. La palabra “personajes” tiene sentido en la ficción, pero no en el documental. En cuanto a los planos, depende de cada uno de ellos. Puede ser un rostro, las manos, o la gestualidad del cuerpo entero. Tienes que tener la mirada alerta.

—Bergen-Belsen es un campo sin restos de lo que fue. ¿Cómo puedo mostrar el horror cuando no hay nada que lo sugiera?

—Lo encontrarás, justamente, en el hecho de que no quedan rastros. En el guía turístico o en el vecindario cercano. El mejor lugar para el horror, en el cine, es el fuera de cuadro.

—¿Cree que es buena idea introducir imágenes de recurso antiguas, Yad Vashem me las puede ceder si hace falta, o mejor utilizar imágenes actuales sólo? ¿Cuál es su opinión? (mi objetivo es sensibilizar a jóvenes de mi edad de la necesidad de no perder la memoria ahora que casi no quedan sobrevivientes).

—No sé a qué llamas “imágenes de recurso”, pero no suena bien. Tampoco está bien tener como objetivo “sensibilizar” a los espectadores. Son conceptos que remiten a la manipulación. Nada de esto puede llevarte a buen puerto.

—¿Algún consejo para afrontar este reto?

—Que no lo consideres “un reto”, sino una tarea.

5.4.2 Gerardo Stawsky, director de *A pesar de Treblinka* (2002)

Gerardo Stawsky va néixer a Montevideo el 1971. El 2000 va rebre l'encàrrec de dirigir el primer documental sobre supervivents dels camps nazis que vivien a l'Uruguai, excepte una parella, que vivia a Europa. Va trigar dos anys a fer-lo i hi participen una vintena de supervivents. Intenten explicar com es viu després d'haver sobreviscut. Impacta molt perquè el protagonista principal, tot i que són tots, és Chil Rajchman, que va treballar traslladant cadàvers a Treblinka i se'n va escapar juntament amb uns 200, però només dos o tres van sobreviure. Primer es van revoltar i van matar SS, tot i que no ho explica gaire això. També em va impactar perquè hi surt per primera vegada Giza Alterwajn, de qui el meu pare va fer un documental el 2014. Allà expliquen les seves vivències un cop surten dels camps, les expliquen a joves també, per això ho he trobat interessant per a mi en aquest treball de recerca. I també perquè, a diferència del documental de Luis Puenzo, aquí Stawsky sí que grava en diferents escenaris els supervivents, hi ha molta varietat d'imatges, interiors, exteriors, diversos tipus de plans i d'angles. He après molt en aquest sentit.

—Cuando recibió el encargo de la ORT para el documental *A pesar de Treblinka*, ¿cuál fue su reacción?

—La verdad es que fue un proyecto mío que presenté a la ORT y que la Universidad estuvo muy interesada en participar. Fue un proyecto complejo, que duró en el tiempo, pero que fue muy interesante para todas las partes.

—¿Tenía alguna relación con el tema de la Shoá?

—Sí, claro, temas de familia y eso. Además de todo mi entorno que está marcado por el judaísmo y la Shoá.

—¿Qué responsabilidad supuso aceptar el proyecto?

—Muy grande, yo no conocía a toda la gente que participaría en el documental y fue muy emotivo y muy interesante, aprendí muchísimo.

—¿Está satisfecho de su resultado? ¿En qué sentido?

—Mucho, tuvo mucha repercusión y todavía hoy los pases en TV son muy interesantes y tienen mucho share. La verdad es que superó las expectativas iniciales.

—Usted consiguió que sobrevivientes como Giza Alterwajn hablaran por primera vez en su documental, ¿cómo lo consiguió?

—Nada... Fue un proceso, la verdad es que inicialmente conocí a Chil Rajchman, sobreviviente de la revuelta de Treblinka, con quien establecí un vínculo muy estrecho y él me ayudó a convencer a Giza, que nunca antes había hablado, pero fue un proceso muy natural al que llegó después de muchos meses de hablar y establecer vínculos que van más allá del trabajo.

—¿Qué le parece que un joven como yo se interese por un tema como la memoria de la Shoá?

—La verdad es que me parece que un adolescente tiene la edad de afrontar el tema de la Shoá, tiene una mirada no viciada que si le interesa el tema puede aportar mucho de interesante, una mirada fresca y nueva al tema, de por sí muy complejo. Y es un tema muy fuerte, ya lo sabes, pero creo que puedes afrontarlo a pesar de que encontrarás mucho dolor, mucha pérdida, mucha muerte en el camino.

—¿Y qué le parece que, como adolescente, afronte el reto a través de un documental?

—Bien, es un modo interesante de afrontarlo, ponerse detrás y delante de una cámara buscando las historias de sus protagonistas.

—¿Cómo se consigue la confianza suficiente para que el sobreviviente se sienta cómodo delante de mi cámara y mis preguntas?

—La verdad es que con tiempo y estableciendo vínculos emocionales sanos, que muestren el interés de la persona que se le acerca para aprender del tema, darle la oportunidad de contar su historia al mundo; es un proceso, y si tienes buen vínculo con la gente mayor sabes de qué te estoy hablando, ¿verdad?

—Voy a grabar con una GoPro (SJ 5000 plus Full HD) todo el documental, ¿qué tipo de plano de los personajes me recomienda para las entrevistas?

—La verdad es que te va a permitir pocos tipos de planos la cámara, pero lo importante es que lo intentes, que combines primeros planos con planos generales y planos detalle, que puedas cortar sin ningún problema y combinarlos, tienes que trabajar en estos tres tipos de planos; unas manos, unos planos generales, etc. Pero grabar con una cámara no es problema, yo lo hice muchas veces, simplemente tienes que tener claro qué quieres hacer y hacerlo lo mejor que puedas.

—En *A pesar de Treblinka* los protagonistas aparecen muchas veces paseando, ¿qué consigue con esos planos lentos?

—Quería mostrar la naturalidad de esos seres mayores, unas vidas pausadas que daban calma a unas historias muy duras, y los planos grabados en el Parque Rodó de Montevideo lo permitían a pesar de que fue un rodaje muy duro; había muchas personas mayores

por grabar, hacía un tiempo muy desapacible, mucho viento, fue muy difícil.

—El documental plantea la vida después de los campos, ¿cómo afecta a las personas ser sobreviviente?

—Mucho, porque todas tienen una segunda oportunidad que tienen que saber gestionar, dejaron atrás a la mayoría de sus seres queridos y eso es muy difícil. Saber por qué ellos sí y los demás no, saber por qué ocurrió todo, darse respuestas y sentir que alguien los entiende, es muy complejo, ya lo sabes...

—¿Cómo le afectó personalmente conocer al grupo de sobrevivientes que protagonizan su documental? ¿Con cuál de ellos tuvo un vínculo más estrecho?

—Mucho, porque aprendí mucho y mantuve el vínculo con muchos, Chil, Giza..., pero después marché a Hollywood y la cosa se complicó más, en 2002 no había Skype aún; sin embargo, mantengo el contacto en la medida que puedo y ellos continúan con vida...

—¿Por qué decidió poner a sus protagonistas ante la grabación de imágenes donde contaban su historia? ¿Eran imágenes grabadas anteriormente? ¿Por qué?

—Quería ver sus reacciones ante sus propios relatos, la mayoría nunca se había visto contando o nunca había contado, como en el caso de Giza... Fue duro para ellos y muy emotivo para todos.

—¿Cómo decidió los planos para “mostrar” a los sobrevivientes en las entrevistas? Especialmente, ¿cuándo me recomienda usar el plano medio y el primer plano? ¿El primer plano es más para mostrar las emociones?

—Depende de las secuencias, de si están solos o acompañados, en lugar cerrado o público, eso lo marca el contexto, ya lo verás, luego me cuentas cómo lo tienes planteado [así lo hice y me contó por mail cómo lo haría]. En relatos personales, primer plano y planos detalles de manos, de las reacciones de la cara, depende de las cámaras que estábamos usando. Si eran dos, una hacía el encuadre de la escena y la otra se centraba en detalles, lógico.

—Muestra a menudo las imágenes antiguas familiares. ¿Qué aportan al relato? ¿Ayudan a recuperar los que ya no están?

—No era tanto recuperar a los que no están como mostrar las vidas antes de la Shoá, ver que tenían vidas normales que fueron truncadas de pronto y sin marcha atrás. Y ver sus reacciones ante esas vidas anteriores a la Shoá.

—Me he dado cuenta de que usted muestra espacios de silencio de los protagonistas. ¿Se trata de poder intuir sus sufrimientos mientras recuerdan?

—Más que mostrar sus sufrimientos intuidos, era para dejar espacios a sus recuerdos, ver y dejar constancia de sus reacciones emocionales, dejar espacio básicamente, no sólo se muestran palabras, hay que mostrar las reacciones, las actitudes que ya sabes que muchas veces nos informan mucho más que las verbalizaciones. Los silencios son necesarios en el relato y en la vida en general.

—Usted entrevistó a muchos sobrevivientes. ¿Por qué decide no salir en las preguntas ni en el documental? Lo digo porque yo voy a contar en primera persona mi experiencia como adolescente y en principio tengo pensado contarle delante de la cámara.

—Yo no era el protagonista del relato, eran los sobrevivientes, yo provengo del *cinéma vérité*, en el que lo importante son los protagonistas, no el director, pero son modos de plantearlo. Si tú tienes la intención de ponerte delante creo que está bien, porque tú quieres mostrar tu experiencia al lado de los sobrevivientes, tu proceso personal a su lado y entrando en un tema tan complejo como la Shoá. Creo que es una buena decisión visto el proyecto que me has planteado, no le veo problemas ni creo que sea una mala elección, todavía más, creo que es la mejor solución.

—Me gustaría que me ofreciera alguna recomendación más de cara a mi trabajo como director y cámara ante un proyecto de memoria de la Shoá centrado en Bergen-Belsen y dos de sus sobrevivientes.

—Ante todo ver mucho cine, mucho documental, pero ya me contaste que has visto bastante y los títulos que me has contado están bien. Especialmente *Shoah*, de Lanzmann, porque ya ves que él aparece interpelando a los protagonistas, él quiere hacer salir la “verdad” del horror. A pesar de que tú no vas a hacer lo mismo, él es un buen modelo del papel del director-protagonista, que inicia un viaje a la Shoá en el que va aprendiendo, va mostrando el proceso de construcción de “su” verdad. Mucha suerte en el camino y ya me irás contando cómo te va, estamos en contacto por mail. Un abrazo.

5.5 El guió literari

El guió literari recull els textos que hi haurà al documental, amb indicacions dels plans treballats (que podrien anar en una escaleta tècnica) i el control del

temps per saber i controlar el temps dedicat a cadascuna de les seqüències i plans que s’han triat. Els textos són tant els que apareixen en entrevistes, com aquells que he incorporat com a veus en *off* per explicar el meu procés, com aquelles intervencions que he fet en els espais que he recorregut. Són, per entendre’ns, tots els diàlegs triats d’entre les hores de gravació que he fet. En general, les entrevistes a especialistes i supervivents van durar entre 25 minuts i 1,30 hores cada una d’elles, i es van fer en tres llengües depenent del personatge: anglès, alemany i castellà; també apareix el català, subtítulat, en les meves intervencions davant de cada espai seleccionat. Quatre llengües en total.

De les entrevistes, que tinc guardades en disc dur portàtil, he extret aquelles parts que m’han semblat més interessants per a la història que volia explicar de la meva experiència. Sé, però, que hi ha moltíssimes coses interessants, algunes molt dures, que han quedat fora del guió i, per tant, del documental.

Hi ha diversos models de “plantilla” de guió a seguir, però m’he basat en els exemples que he trobat bàsicament relacionats amb documentals a la xarxa i en que m’han passat de dues productores audiovisuals amb les quals he parlat per saber quin seria el millor model de “plantilla” per al meu documental.

El guió m’ha permès saber exactament què volia incorporar al documental i quina durada volia que tingués, per això hi ha hagut moltíssimes versions que han anat evolucionant des del primer fins al que ara es presenta. Ha calgut reduir intensament tot allò que creia necessari inicialment, perquè si no hauria sortit un documental de tres o quatre hores. He vist que és millor poc i ben seleccionat que molt, encara que sigui molt interessant.

En el cas dels *off* he hagut d'adaptar la imatge al text que creia que hi havia d'anar, per això les transicions (seqüències entre dues entrevistes o intervencions) no tenen la mateixa durada, tenen la que han de tenir per explicar el que sentia o el que presentaria a continuació.

El motiu pel qual he decidit fer el documental en castellà és perquè algunes entrevistes ja eren en castellà i perquè el director del Jewish Film Festival Punta del Este, Fernando Goldsman, em va demanar per passar-lo allà un cop acabat perquè coneixia qui hi sortia i com l'havia fet.

SECUENCIA 0

(Detalles técnicos: primeros créditos. Tiempo: 00.00 - 00.19)

SECUENCIA 1

(Detalles técnicos: Torrent de Colobriers, itinerario hasta la Foradada, un plano secuencia, sin pausas, sin cortes; plano detalle de la maleta y los libros y DVD al final. La voz de Luis Puenzo se incorpora en *off*. Tiempo: 00.20-02.04)

LUIS PUENZO

Estimado Guifré,

Me parece muy interesante que te hayas interesado por el tema de la memoria de la Shoá, pero no porque tengas 16 años, no creo que ser joven sea incompatible con la sensibilidad o la inteligencia, así que, tu interés no me parece un mérito. ¡Ojalá que lo que hagas sí sea meritorio! Y no te lo plantees como un reto, la palabra reto va mejor con los Guinness o con las actividades deportivas que con las intelectuales o artísticas. No lo consideres un reto sino una tarea.

Te sugiero que si vas a hacer cine dejes la vanidad de lado y hagas el documental porque tengas algo que decir, no por lo que implica hacerlo. Sé honesto y mira a los ojos de los sobrevivientes. No los consideres personajes, no lo son, son personas, son personas de carne y hueso, la palabra personajes tiene sentido en la ficción, pero no en el documental.

En cuanto a los planos que te pueda recomendar puede ser un rostro, las manos o la gestualidad de cuerpo entero.

En cuanto al hecho de cómo mostrar el horror en un campo como Bergen-Belsen, en el que no hay nada, lo encontrarás justamente en que no queden rastros. Tienes que tener la mirada alerta, el mejor lugar para el horror en el cine es el fuera de cuadro.

Mucha suerte, un fuerte abrazo y ya me contarás cómo te fue.

Luis Puenzo

SECUENCIA 2

(Detalles técnicos: grabación skate en el Fórum de Barcelona; planos de seguimiento y planos desde el skate, planos frontales y planos de espalda. Tiempo: 02.05-03.07)

Me llamo Guifré, tengo 16 años y estoy estudiando 1.º de bachillerato. Tengo tres grandes aficiones: jugar al vóley de colocador, el manejo de cámaras deportivas y el mundo de los skates. Montar en skate y escuchar mi música preferida me permiten relajarme y tener tiempo para pensar en mis cosas.

En casa siempre he vivido muy de cerca el tema de la Shoá, pero nunca antes me había interesado demasiado hasta que conocí a Isaac Borojovich. Isaac es un sobreviviente que estuvo unos días en casa y me contó un montón de anécdotas durísimas de su vida. Siempre con una sonrisa, con un chiste, un abrazo. Supe entonces que tenía mucho que aprender y que quería mostrar ese proceso en un documental. No sabía cómo hacerlo hasta que las palabras de Luis Puenzo me mostraron el difícil camino a seguir. Con él iniciaba un viaje al corazón de las tinieblas de la Shoá.

TÍTULO Y SUBTÍTULO:

FAR VUS? (“¿POR QUÉ?”)
VIAJE A LAS TINIEBLAS DE LA SHOÁ

SECUENCIA 3

(Detalles técnicos: plano inverso cenital, con grabación de la historia con recortes del cómic y libros y documentales. Tiempo: 03.08-05.14)

Entre la multitud de libros que tuve que manejar, me llamó mucho la atención un cómic: *Maus*. (*mostrar libro*)

Maus es la historia de un superviviente contada por su hijo, que a su vez la transcribió en imágenes y la llevó al mundo del cómic. (*padre/hijo/dibujante*)

El padre es Vladek Spiegelman y el hijo es Art Spiegelman. La historia es amarga y llena de dolor. (*padre e hijo*)

Está estructurada en dos planos. En uno, el hijo nos relata la difícil relación que mantiene con su padre,

superviviente de Auschwitz, mientras recoge notas para la realización de un cómic que contará las vivencias de Vladek. El otro es la historia de una joven pareja de recién casados inmersa en el conflicto nazi. (*padre/madre, nazis*)

Art dibuja a los judíos con cabeza de ratón (*mostrar*), a los nazis con cabeza de gato (*mostrar*) y a los polacos como cerdos (*mostrar*). No juzga los hechos, sólo nos traslada su visión de lo escuchado.

En el fondo hay dos Art Spiegelman distintos: el dibujante profesional de cómics que conoce su oficio, y el hijo que sufre, llora y duerme junto a su padre la noche del suicidio de su madre. (*hijo llorando*)

En la segunda parte de la obra, Art es, además de hijo y cronista, el autor de un famoso cómic llamado *Maus* que relataba las vivencias de su padre. El autor se dibuja con una máscara de ratón, lo que pone de manifiesto sus sentimientos encontrados. (*mostrar máscara de ratón*)

Maus es una exploración increíble de una tragedia, el relato de una supervivencia con todo lo que eso significa para los que no sobrevivieron, una crónica de pequeños actos de bondad que van salvando vidas, un registro de crueldades cuya frialdad me ha emocionado y hecho pensar en el dolor, el amor y la crueldad humana. (deportación, muerte)

A *Maus* le siguieron tantos otros nombres que iban apareciendo: Ana Frank, Jorge Semprún, Primo Levi, Elie Wiesel (ELI BISEL), Imre Kertész (IMRE KERTESH), Claude Lanzmann (CLOT LANZMAN), Alain Resnais (ALEN RESNÉ), *Souvenirs, El convoy de los 927...* Hasta que llegué a *A pesar de Treblinka*, que mostraba cómo sobrevivir a tanto dolor, a tanta pérdida. No tardé un minuto a intentar contactar con su director, Gerardo Stawsky.

SECUENCIA 4

(Detalles técnicos: Parc Catalunya; planos de seguimiento recorrido hasta sentarse para ver *A pesar de Treblinka* y tomar notas del audio de Stawsky. Tiempo: 05.15-07.30)

Necesitaba compartir mis interrogantes, mis dudas. Necesitaba referentes claros y saber si la opción que había tomado, de contar en primera persona mi experiencia, podía ser acertada. Después de mi fase de documentación había tomado algunas decisiones técnicas sobre cómo pensaba abordar mi trabajo. Pero tenía muchas dudas al respecto. Partiendo de los comentarios de Puenzo, me puse en contacto con el director afincado en Hollywood Gerardo Stawsky, que conoció a muchos sobrevivientes, algunos de los cuales yo había conocido también.

SECUENCIA 5

(Detalles técnicos: imágenes de la *Kristallnacht*, mezcla de fotografías de Yad Vashem con vídeo libre de derechos. Tiempo: 07.31-10.08)

Mientras intentaba entender el *Mein Kampf* y las imposibles Leyes de Núremberg, encontré por casualidad unas imágenes de la *Kristallnacht*, primer acto masivo de agresión a la comunidad judía. Pregunté a Isaac si conocía a alguien que lo hubiera vivido y me puso en contacto con una amiga que vive en Buenos Aires. Su relato me estremeció:

SUSANA BALBARYSKI

Estimado Guifré:

Doy respuesta a su amable petición para el hermoso trabajo. Me llamo Susana Balbaryski y soy de origen austriaco. Cuando ocurrió la Kristallnacht en el año 1938 yo tenía 5 años y no tenía mucho conocimiento de lo que pasaba, sólo sé que nos fuimos al día siguiente de los ataques a los judíos de Viena. Algunos familiares se quedaron en Austria y sufrieron la Shoá. Me contaron que a mi abuela paterna la llevaron al campo de concentración en Theresienstadt, en Praga, Checoslovaquia. Sobrevivió y al término de la guerra se fue a Israel. El resto de la familia está dispersada por todo el mundo a causa de la maldita guerra.

Yo tenía 5 años cuando, entre el 9 y el 10 de noviembre de 1938, ocurrió la desesperante y horrible Noche de los cristales rotos. Mi padre era un hombre reputado que dirigía la Compañía de Aguas Estatal de Austria.

Francamente, recuerdo perfectamente que tocaron de modo muy brusco la puerta de nuestro departamento y mi papá (en ese tiempo muy acongojado por la muerte de mi mamá en 1937) abrió la puerta y se encontró con dos hombres. Iban con trajes oscuros, lo insultaron y pegaron hasta darle una paliza por ser judío. Mi papá pudo cerrar como pudo la puerta y enseguida nos llevó, a mi hermana y a mí, a la casa de nuestra abuela. Él quedó ensangrentado y malherido, y tuvo que ser curado por un médico amigo de la familia.

Al día siguiente viajamos a Bolivia, donde teníamos familia y desde hace unos años vivimos en Buenos Aires.

Espero que con estas palabras pude contribuir con algo para su hermoso trabajo. Cualquier otra pregunta, estoy a sus órdenes.

Un fuerte abrazo,

Susana Balbaryski

Susana y su familia tuvieron la suerte de huir a tiempo, pero fueron millones los que quedaron atrapados en sus ciudades y pueblos, muy pronto ya en guetos, espacios cerrados y en muy malas condiciones, que significaban el paso previo a la deportación. Busqué información y enseguida me aparecieron Łódź (UOTCH) y Varsovia. Me asombré al ver las imágenes durísimas de *Gueto*, de Yael Hersonsky, y me acordé en seguida de Giza Alterwajn, amiga de la familia desde hace años. Contacté con ella del modo más rápido que se me ocurrió porque ella vive, como Isaac, en Montevideo. No podía esperar más.

SECUENCIA 6

(Detalles técnicos: Skype con Giza, con imágenes de su archivo familiar y de fotografías del gueto de Varsovia de Yad Vashem. Imágenes de captura de la pantalla e imágenes de sala con Guifré lateral mirando pantalla. Tiempo: 10.09-14.57)

GIZA

—¡Hola!

—¡Hola, Guifré!

—Hola, Giza, ¿cómo se encuentra?

—Muy contenta de hablar contigo.

—Me alegre. ¿Cómo fue que sus padres fueron a parar al gueto de Varsovia?

—Mis padres ya vivían en Varsovia cuando los nazis, con Hitler al frente, decidieron exterminar al pueblo judío. La primera operación fue juntarlos a todos dentro de un gueto en la ciudad.

—Usted nació dentro del gueto...

—Sí, yo nací dentro del gueto en 1940...

—¿Qué le pasó a los pocos meses de nacer?

—Yo estaba gravemente enferma, y cuando mis padres se dieron cuenta de que no había futuro dentro del gueto, intentaron que por lo menos yo me salvara. Consiguieron, que de forma clandestina, obvio, me sacaran escondida dentro de una maleta.

—Y, cuando la sacaron del gueto, ¿a qué familia fue a parar?

—Cuando me sacaron en la maleta me llevaron a una familia cristiana polaca, que me albergó hasta que terminó la guerra.

—Y a sus padres, ¿qué les ocurrió?

—Mira, desgraciadamente mis padres tuvieron mal fin. A mi madre la llevaron a Treblinka, donde fue de las primeras en irse de este mundo. Y mi padre sobrevivió a Auschwitz, pero el alimento que le proporcionaron los aliados al liberarlos, ese mismo alimento, fue lo que lo mató. Toda la familia cristiana era posible definirla como verdaderos seres humanos, lo importante para ellos era el ser humano, no importaba la religión, ni la raza ni la orientación política. Por eso, ellos, a expensas de su propia familia me albergaron en su casa.

—Su hermana mayor, Danuta, ¿qué hizo durante más de 60 años?

—Durante toda su vida quiso saber qué había sido de mí, hasta que al final, en el 2009 se dio la gran noticia del reencuentro.

(Danuta conoció a Barack Obama en Auschwitz.)

—¿Cómo vivió una vez que conoció su historia?

—Viví una vida normal como cualquier sobreviviente; no quería saber nada del pasado, no hablaba del pasado, tenía miedo del presente y del futuro, no hablaba... no hablaba. Pero desde el momento que supe qué vida tuve con esa familia polaca y qué seres humanos me albergaron, cambié no solamente yo sino mi forma de pensar respecto al mundo. Traté de poder comunicarme con la sociedad que está a mi alcance para que sepa, que conozca la historia. Porque la ignorancia es muy grande, y la memoria es muy pequeña y cada vez más corta.

—¿Qué piensa usted sobre un joven como yo que se dedica al estudio de la Shoá?

—¿Qué pienso yo? Es lo mejor que puede pasarme, encontrarme con un chico como tú. Dado el mundo donde vivimos hoy, dados los fundamentalismos y las masacres y el no importar lo que significa la vida humana, es tan importante, es necesario que haya no un Guifré, sino millones de Guifrés, para que pueda este mundo poder mejorar, y para que yo, cuando me vaya, deje a mis hijos y a mis nietos un futuro y un mundo mejor.

—Muchísimas gracias, Giza, un placer hablar contigo y espero retomar el contacto cuanto antes...

—Cuanto antes. Un abrazo muy grande para ti, y para toda tu familia. Los amo.

—Igualmente. Un beso, Giza.

—Un beso.

SECUENCIA 7

(Detalles técnicos: viaje a Hannover, aeropuerto de El Prat, embarcar, dentro de la nave, aterrizaje, *finger*, recogida de maletas, desplazamiento en coche. Tiempo: 14.58-16.16)

No sabía nada del campo de Bergen-Belsen, en la Baja Sajonia. Había visitado hacía dos años Auschwitz-Birkenau y no sabía si sería capaz de afrontar una nueva experiencia. Auschwitz me pareció horrible e imposible de entender. Pero algo me empujó de nuevo. El protagonista de *Maus* vivía en Hannover, ciudad muy cercana a Bergen-Belsen. Y, qué casualidad, no fue la única, recordé que Margot y Anna Frank habían muerto de tifus en ese campo.

Algo me decía que mi viaje al corazón de las tinieblas me llevaba a Bergen-Belsen. Allí fue liberado Isaac y el marido de Susana, allí murieron Ana y Margot Frank, allí vive Spiegelman... Contacté con Bergen-Belsen y con Mary Sofer, que me ayudaría en todo el proceso que se abría con mi viaje a Alemania. Lo primero que me preguntó, por sorpresa, fue: “¿Conoces a Szpilman?”. Sabía que era el protagonista de la película *El pianista*, de Polansky, pero nada más. Y me dijo otra vez: “Pues ven pronto si quieres conocer a Henry y a Salomon, dos de sus mejores amigos..., y si te gusta la música podrás tocar en su piano”. Estaba claro que tenía que viajar sí o sí.

SECUENCIA 8

(Detalles técnicos: planos fijos y con *slider* de Ahlem, con imágenes de recurso de la época, archivo Ahlem. Tiempo: 16.17-16.52)

Sólo bajar del avión ya me encontré visitando Ahlem. Se trata de una antigua escuela de jardinería para niños judíos de toda Europa que se convertiría en gueto y campo de concentración. Los judíos trabajaban para la Gestapo y su recinto albergó celdas de aislamiento, de tortura y de ejecución. Ahlem significa el paso previo a los *specials quarters*, recintos de concentración de judíos, antes de su traslado a Polonia, donde serían encerrados de nuevo en el gueto de Varsovia, y trasladados más tarde a Auschwitz y Treblinka.

SECUENCIA 9

(Detalles técnicos: el cementerio antiguo judío y Strangliede: Tiempo: 16.53-17.21)

Pero Ahlem era sólo el primer paso hacia el siniestro camino de la deportación, cuya segunda parada eran espacios como Strangliede. Se trata de un pequeño recinto en la entrada del viejo cementerio judío de Hannover, donde agrupaban a los judíos de la ciudad y alrededores hasta su deportación definitiva a Theresienstadt (TERESIENSTAT) o a Auschwitz y Treblinka. Allí me esperaba el doctor Schulz para intentar entender mejor esa maquinaria complicada de muerte y horror.

SECUENCIA 10

(Detalles técnicos: entrevista al Dr. Schulz, con subtitulación. Plano del doctor con Strangliede detrás. Tiempo: 17.22-19.49)

DR. SCHULZ

“Más de 1.500 judíos fueron forzados a dejar sus casas

para ir a uno de los 15 *special quarters* (“recintos especiales”) decididos por la Gestapo en Hannover.

En Hannover, las deportaciones comenzaron el 15 de diciembre de 1941; un grupo de 1.000 judíos de la ciudad fueron deportados a Riga. El siguiente fue en marzo, la mayoría no eran de la ciudad de Hannover, sino del entorno, sólo una minoría eran de Hannover. Fueron deportados a Polonia, al gueto de Varsovia. El siguiente fue el 23 de julio de 1942; se produjo una nueva deportación de Hannover a Theresienstadt. Más de 600 personas, en su mayoría gente mayor, fue deportada a Theresienstadt.

Estas tres deportaciones destruyeron toda la comunidad judía de Hannover. Entre 1943, 1944 y 1945 hubo siete deportaciones en total.”

SECUENCIA 11

(Detalles técnicos: desplazamiento a la Asociación Judía de la Baja Sajonia, planos generales fijos y móviles, planos detalle de documentos y de estrella judía de Theresienstadt. Tiempo: 19.50-20.28)

Mary quería mostrarme que precisamente el trabajo de recuperar la memoria es una de las actividades a la que se dedica su asociación, y por ello me invita a visitarla. Enseguida aparecen fichas y documentos de sobrevivientes y de víctimas de la Shoá. Nunca había visto papeles, tejidos reales de la Shoá, por eso me impactó mucho la tela con el nombre del campo de Theresienstadt que llevaban los presos cosida en la parte delantera de la camisa. Y más aún la estrella de David. Tenerla entre mis manos me producía una muy extraña sensación de angustia.

SECUENCIA 12

(Detalles técnicos: previas imágenes reflexivas de Guifré mirando al jardín; Skype con Isaac, con imágenes de su archivo familiar; imágenes de pantalla e imágenes de la sala con Guifré lateral. Tiempo: 20.29-26.18)

Los espacios de Ahlem y de Strangliede me habían dejado perplejo. Giza tenía una vida marcada por el gueto pero no tenía recuerdos aplicables a su estancia. Por ello regresé a Isaac, que me había contado que estuvo en 3 guetos. Tampoco perdí el tiempo, sabía que él manejaba mucho el Skype porque su hija vive en Ámsterdam. Lo llamé y me apareció al momento.

ISAAC

—¿Cuántos años estuvo perseguido por los nazis?

—Cuatro años.

—¿En qué edades?

—De los 13 a los 17 años.

—¿Por qué guetos y qué campos pasó antes de llegar a Bergen-Belsen?

—De guetos, en Svir, Michaliszki y Vilnus (Vilna). De campos, Vivikonna y Vaivara, Ereda, Dormettingen, Stutthof y Bergen-Belsen. No puedo pronunciar los nombres de las ciudades de Estonia, pero...

—¿Quién sobrevivió de su familia en la Shoá?

—Mi madre y yo, pero mi hermana, mi padre, abuelos, tíos, todos murieron; unos 35 o 40.

—¿Qué tiene usted de especial para poder sobrevivir a 3 guetos y 6 campos?

—En condiciones extremas el ser humano hace cosas diversas, algunos se achican y otros se agrandan, y yo me agrandé. Porque había algo importante: la familia dependía de mí. Por eso yo cada día me sacrificaba, porque mi familia dependía de mí. Tenía que tener fuerza para poder hacer todo eso.

—¿Entonces, ningún día pensó en dejar de luchar, ¿verdad?

—No, al contrario. Cada día quería luchar más fuerte y cada día quería ir adelante, porque yo era el eje de la familia, si yo desfallecía mi familia no podía seguir. Entonces, por más peligro que hubiera, yo tenía que luchar. No tenía miedo de nada, de nada de nada, no podía tener miedo, el cerebro se me programó para no tener miedo de nada.

—¿Ni al principio, no estuvo asustado?

—No, yo era muy niño, tenía 13 años... No tenía la mente de los mayores, que pueden asustarse porque saben lo que vendrá después. Cuando vinieron los peligros mi mente se computó para mantener a la familia y para mantener la vida de todos.

—¿Entonces, en algún momento pensó en escaparse del campo o del gueto?

—En los campos no, pero en los guetos yo tenía oportunidades para escaparme, era un niño pequeñito y delgadito y podía meterme en cualquier sitio para escapar. Pero como de mí dependía mi gente yo nunca tuve en la mente la idea de escaparme. Yo sabía que si yo me escapaba, los que dejaría en el gueto no estarían bien.

—¿En qué consistía la comida que les daban?

—En agua con cáscaras de patata y a veces un pedacito de pan...

—¿Qué sintió el día de la liberación?

—Del día de la liberación no hay palabras. Yo lo único que quería era encontrar a mi madre que sabía que estaba en el campo y a la que había visto hacía seis días, y buscar comida. Eso era lo único que estaba en mi mente.

—Usted dice que sólo habla a los jóvenes, ¿por qué?

—Yo llegué a Uruguay en 1946, y todo el mundo sabía que yo había estado en guetos, que había estado en campos. Y la gente mayor nunca me preguntó nada.

Aprovecho para decirte que te felicito mucho por lo que haces, primero porque hay que ser inteligente para saber decir las cosas, no solamente para los judíos sino para el mundo entero. Tú sabes hacer esto, sientes esto, quieres transmitir al mundo todo lo que ha pasado. Te felicito mucho y te doy las gracias.

—Muchísimas gracias, Isaac.

SECUENCIA 13

(Detalles técnicos: paseo por la ciudad, la ciudad vieja reconstruida, la fuente, el monumento a las víctimas de la Shoá de Hannover. Secuencia finalmente eliminada)

Strangliede y su cementerio con las lápidas me colapsaron. Allí había un montón de lápidas sin los nombres, a la espera de un fallecimiento que nunca se produjo

en la ciudad, sino en los campos. Tumbas vacías. Me horroricé. Los agrupaban allí para matarlos en otros sitios sin dejar rastro. Sus familiares saben que allí no están. Todo estaba tan previsto que incluso no hacía falta vigilancia hasta el día de su traslado a los trenes. Pero el odio continúa porque mientras estoy montando el documental me ha llamado Mary para decirme que el cementerio ha sido atacado dos o tres veces desde entonces.

Necesito descansar. Me doy un respiro paseando por una ciudad de la que casi no hay vestigios de su pasado. Una ciudad moderna, impersonal, con muy pocos rastros del horror.

SECUENCIA 14

(Detalles técnicos: traslado a la casa de Salomon, con Henry; planos de lugar, del piano, del comedor, de los protagonistas. Tiempo: 26.19-26.44)

Había llegado el momento de pasar de lugares y documentos a conocer a dos sobrevivientes de Bergen-Belsen procedentes de Auschwitz. Mary me acompañó hasta la casa de Salomon, donde me esperaba junto a su amigo Henry para tomar un té y contarme sus vivencias. Estaba nervioso porque Henry había aplazado un viaje a Nueva York para poder hablar conmigo. Salomon es un hombre muy dulce y no fue difícil entenderse a pesar de que él sólo habla alemán. Su vida está marcada por Auschwitz, Dora y Bergen-Belsen. Sus recuerdos le llevan sobre todo a dos personajes: el Dr. Mengele y el pianista y amigo Wladyslaw Szpilman, del que tiene su piano en casa.

SECUENCIA 15

(Detalles técnicos: plano fijo de Salomon contando su historia junto al piano. Plano fijo Guifré con lectura de las memorias del pianista junto al piano. Tiempo: 26.45-33.48)

SALOMON

—¿Cómo fue su encuentro con el doctor Mengele en Auschwitz?

—Me lo encontré una o dos veces. Él estaba sentado ahí, y con él había dos uniformados, y él sólo hacía indicaciones. Nosotros simplemente tuvimos que pasar por delante suyo, desnudos, y con el dedo índice él nos mandaba a la derecha o a la izquierda. Para la derecha significaba el crematorio. Allí mismo tenía unos camiones abiertos delante nuestro. Los que podíamos trabajar nos mandaron a la izquierda.

—¿Quién sobrevivió de su familia?

—Después de 38 años supe que un hermano mío todavía estaba vivo. Hasta entonces había asumido que yo había sido el único sobreviviente.

—¿Usted participó en las marchas de la muerte?

—Sí, claro. Duraron más o menos una semana antes de la liberación de Auschwitz.

—¿Qué le hizo mantenerse vivo en Auschwitz, Dora, Bergen-Belsen?

—Todo el mundo me pregunta lo mismo, porque según las estadísticas en Auschwitz no se podía sobrevivir mucho tiempo. Estuve más de dos años en Auschwitz.

¿Qué me mantuvo vivo? Pues probablemente ser traductor.

—¿Cómo conoció a Wladyslaw Szpilman hasta llegar a ser amigos?

—Fue en el año 1965 que un amigo mío, el doctor Freiler, me preguntó si le acompañaría a Varsovia. Había un Festival Internacional de Música sobre Chopin. A mí me gusta mucho la música y no había olvidado el polaco (mi lengua de origen). Así que fuimos y allí pude conocerlo.

SECUENCIA 16

(Detalles técnicos: planos fijos de la hora del té y de los números en los brazos de Salomon y Henry. Tiempo: 33.49-34.43)

Llegados a este punto estábamos demasiado emocionados para continuar y decidimos descansar un poco, nos esperaba un fantástico té con pasteles. Fue allí cuando me contaron su paso por Auschwitz. No sólo guardaban recuerdos horribles de su paso por el campo, sino también las marcas en su cuerpo, con el número de matrícula grabado a hierro y fuego en sus brazos. Han pasado 75 años y los números se perciben con claridad.

Posteriormente fue el turno de Henry, un hombre lleno de alegría, que no paraba de hablar y hablar. Todo era muy crudo lo que contaba, pero lo hacía sin perder la sonrisa nunca. No pude absorber lo que me contaba hasta la noche, cuando volqué el material; me di cuenta de la delgada línea entre la vida y la muerte y del horror de tener que sobrevivir entre la muerte.

SECUENCIA 17

(Detalles técnicos: planos fijos de Henry hablando en la sala de estar, con Salomon al fondo, junto al piano de Szpilman. Tiempo: 34.44-38.50)

HENRY

—¿En qué momento fue capaz de relatar su experiencia traumática?

—¿Qué quiere que le diga? Perdí a mis padres y a mis hermanas, había llegado a Suecia al acabar la guerra, donde decían que éramos bienvenidos. Podría haber ido con mi familia, por eso estaba deprimido y era infeliz.

Fui capaz de hablar de todo lo sucedido justo al terminar la guerra, no necesité tiempo para digerirlo.

—¿Cómo afectó la Shoá a la familia?

—Una hermana sobrevivió, ella trabajaba en una fábrica de munición en Radom. ¿Cómo la encontré? Después de la liberación estábamos hambrientos. Encontré patatas cultivadas y cosas para quemar, papeles; para cocinarlas. Mientras estaba sentado en el suelo cogiendo una patata, pasó una mujer, que era una vecina. Al verme se sorprendió que estuviera vivo y me dijo que mi hermana estaba allí; hacía tres años que no la veía.

—¿Qué sintió cuando fue liberado?

—¡Libre! ¡Libre! ¡Soy libre! ¿Qué voy a hacer ahora? ¡Libre! Tenía hambre y lo único que quería era comer, primero busqué patatas y luego ropa.

—¿Cómo tenía que comer la sopa en Bergen-Belsen?

—En los barracones tenía que comer la sopa o bien de pie o sentado en el suelo entre los cadáveres, o directamente sentado encima de los cadáveres mientras la tomaba.

No había mesas ni sillas en los barracones. Estábamos todo el día entre los muertos, caminábamos entre los muertos. Al final terminas por acostumbrarte a los cadáveres, ya que muy probablemente al día siguiente yo también estaría muerto. La muerte es la muerte. Se acabó.

SECUENCIA 18

(Detalles técnicos: desplazamiento a Bergen-Belsen, planos paisaje desde el interior del coche, planos generales de la entrada. Tiempo: 38.51-30.09)

Después de este encuentro no pude cenar y tuve pesadillas por la noche. Había sido muy duro, doloroso, me iban apareciendo sus palabras, sus anécdotas, sus luchas contra la muerte y la violencia constantes. Pero todo ocurría muy rápido porque a la mañana siguiente me esperaba el Dr. Wagner, director del Memorial Bergen-Belsen. (Necesitaba algunas respuestas sobre los motivos del sufrimiento de Henry, de Salomon, de Giza, de Isaac, de Susana... Respuestas sobre los motivos del antisemitismo que llevaron al asesinato masivo. El viaje a Bergen-Belsen fue largo, pero lo agradecí porque daba tiempo a prepararse ante la llegada a un nuevo campo. Tenía en mente Auschwitz y el relato de Henry y Salomon persiguiéndome aún.)

SECUENCIA 19

(Detalles técnicos: entrada al campo de Bergen-Belsen, planos fijos con trípode. Tiempo: 30.10-40.01)

(No sé si había obtenido las respuestas que esperaba, pero intuía que todo resultaba más complejo de lo previsto. Incluso pensé que más que resolver dudas, había abierto la puerta a nuevos interrogantes. Había llegado el momento de visitar, solo, el campo. Era tarde y estaba completamente vacío. Hacía frío, y sólo el ruido del viento y la lluvia me acompañaron.)

MURO EXTERIOR

En 1933, Hitler subió al poder y dos meses más tarde ya construyó el primero de los 15.000 campos de concentración del Reich: Dachau. Después de la Conferencia de Wannsee de 1942, se diseñó la Solución final, que consistía en la construcción de cinco campos de concentración exclusivos para el exterminio: Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Sobibor, Maydanek y Chelmno. A partir de ese momento, las cámaras de gas y los hornos crematorios poblaron la mayor parte de los campos de concentración del Reich.

TRANSICIÓN HACIA DENTRO CAMPO (plano fijo del muro, plano entrada de espaldas)

El doctor Wagner me estaba esperando, tenía muchas preguntas en la mente antes de hablar propiamente del campo. No entendía por qué se había llegado a generar tanto odio, tanto horror.

SECUENCIA 20

(Detalles técnicos: plano fijo interior del Memorial,

entrevista, con los dos protagonistas ante el mapa iluminado del campo. Tiempo: 40.02-43.17)

DR. WAGNER

"Soy el director del Memorial.

Es difícil decirlo, pero creo que aún hay antisemitismo en Alemania, aunque obviamente no tan fuerte, no tan agresivo como en los años 40, pero el peligro del antisemitismo permanece.

Al principio, la función del campo de Bergen-Belsen era como campo de cambio. La idea era cambiar judíos por internados alemanes en el extranjero. Pero después la función cambió. Y al final, Bergen-Belsen era un campo donde todos los prisioneros de otros campos de concentración que habían trabajado como trabajadores forzados en la industria alemana y ya no eran capaces de trabajar eran enviados a Bergen-Belsen para morir.

El antisemitismo alemán, mejor dicho, el de los nazis, era muy agresivo y un antisemitismo racial. Los nazis tenían la idea de un país libre de judíos. Al principio la idea era expulsar a los judíos a otros países. Pero al empezar la guerra esa idea cambió, y a partir de 1941 la idea era eliminar a todos los judíos de Europa.

En los siglos pasados, el antisemitismo era religioso, pero a finales del siglo XIX todo cambió y se convirtió en racial porque los judíos no se consideraban una comunidad religiosa sino una raza.

La primera función del Memorial es conmemorar a las víctimas del campo. La segunda es una función de educación, no sólo para la sociedad alemana sino para toda Europa con la finalidad de crear una consciencia histórica democrática.

Es muy importante la implicación de los jóvenes en esta función, sí claro que sí, esa es la función del Memorial, más de la mitad de los visitantes son jóvenes.”

SECUENCIA 21

(Detalles técnicos: muro, plano fijo. Tiempo: 43.18 - 43.54)

MURO

Bergen-Belsen es una localidad situada a 58 kilómetros al noroeste de Hannover. El 1939 se convirtió en un campo de prisioneros de guerra, con la intención de ser intercambiados por presos alemanes. A partir de 1943 acogió también a presos judíos, que vivían en muy malas condiciones. Hubo un promedio de 95.000 presos y murieron unos 55.000. El campo fue liberado el 15 de abril de 1945.

SECUENCIA 22

(Detalles técnicos: plano fijo en banco con imágenes de mujeres nazis; salida con *slider* lateral, imágenes de recurso del campo y de la vida en los campos. Tiempo: 43.55-44.41)

MUJERES

Bergen-Belsen era un campo mayoritariamente de mujeres. Con dos subcampos: uno de grande y uno de pequeño. En esta foto, se pueden ver dos mujeres, eran las vigilantes: Irene Haschke y Hertha Bothe. Dos de las mujeres más temibles del campo. Sólo ver las fotos ya pone los pelos de punta. Las dos fueron acusadas de golpear y asesinar a miles de mujeres de Bergen-Belsen. A pesar de ello, sólo estuvieron seis años en la cárcel. En el año 1951 fueron liberadas.

SECUENCIA 23

(Detalles técnicos: plano llegada a barraca/fosa, dejando una piedra encima; plano fijo describiendo, plano americano de figura. Tiempo: 44.42-45.10)

BARRACAS

Las barracas eran los recintos en los que dormían los presos, llenos de piojos y pulgas. Diseñadas para acoger caballos, obligaban a dormir a centenares de presos en el suelo. Las barracas fueron quemadas debido a una amenaza de tifus.

SECUENCIA 24

(Detalles técnicos: plano fijo entrada en plano en medio del campo donde había la plaza del campo; plano fijo lejano ante Appell. Tiempo: 45.11-45.48)

APPELLPLATZ

La Appellplatz es la plaza central de recuentos de un campo de concentración, donde se realizan los durísimos recuentos de los presos.

Es también el lugar donde se hacían las horribles ejecuciones públicas.

SECUENCIA 25

(Detalles técnicos: plano fijo ante la maqueta del campo que hay camino de los crematorios, en medio del bosque; entrada y salida de plano contando la cárcel. Tiempo: 45.49- 46.08)

PRISIÓN

Dentro del campo, aunque parezca increíble, si cometías un delito, como robar comida, podías pasar diez días en la cárcel, paso previo a trabajos muy duros que solían terminar con la muerte.

SECUENCIA 26

(Detalles técnicos: imágenes del acercamiento a la tumba de Margot/Ana; grabación desde dos ángulos: de frente, de espaldas. Tiempo: 46.09-47.18)

Bergen-Belsen es conocido sobre todo porque es el campo donde murieron precisamente de tifus Margot y Ana Frank. Antes de viajar había releído algunos fragmentos subrayados de su *Diario*. No encontré mejor forma de homenaje que la lectura de algunas de las palabras que más me habían impactado en su día.

TEXTO DEL DIARIO DE ANA FRANK (Detalles técnicos: lectura del texto del *Diario de Ana Frank* de pie ante su tumba; plano frontal y contra, plano contrapicado. Tiempo: 00/00)

“¡Valor!

Continuamos siendo conscientes de nuestra tarea y no nos quejamos, que ya encontraremos una salida.

Dios no ha abandonado nunca nuestro pueblo.

A lo largo de los siglos ha habido judíos que han sobrevivido.

A lo largo de los siglos ha habido judíos que han tenido que sufrir.

Pero a lo largo de los siglos también se han hecho fuertes.

Los débiles caerán, pero los fuertes sobrevivirán y nunca sucumbirán.”

SECUENCIA 27

(Detalles técnicos: plano fijo contando el crematorio; imágenes de detalle y de archivo Yad Vashem. Tiempo: 47.19-47.39)

CREMATORIO

Cuando las tropas británicas entraron en el campo, se encontraron con una multitud de cadáveres. De inmediato, obligaron a las SS a enterrar a los 23.000 cadáveres que había, en fosas comunes. Lo hicieron entre el 21 y el 25 de abril de 1945.

SECUENCIA 28

(Detalles técnicos: plano entrada y salida de plano subiéndolo y bajando escalones del monumento. Tiempo: 47.40-48.28)

MONUMENTO MEMORIA JUDÍOS

Los judíos suelen dejar una piedra en memoria de sus familiares.

TRANSICIÓN FINAL PASEO SALIDA CAMPO

Dos años atrás, Auschwitz había sido muy duro. Bergen-Belsen había sido angustiante por su soledad, por su “nada”. Recordé las palabras de Luis Puenzo, no había nada, pero todo estaba allí. Tenía las historias, los nombres, las palabras... Estaba todo en la nada.

Margot, Anna Frank, Isaac, Salomon, Henry... Antes de salir, solo en medio de esa inmensidad, pensé en la soledad de esas mujeres y hombres que sufrieron días y noches de horror y muerte.

SECUENCIA 29

(Detalles técnicos: viaje en tren a Berlín; estación, andén, entrada al tren, interior del tren, llegada a Berlín. Tiempo: 48.29-49.46)

BERLÍN

Segunda noche sin dormir. Otra vez las imágenes al volcarlas de noche en el hotel. ¿Algún día asimilaría todo aquello? Todo ocurría muy rápido. Pero de nuevo tenía que madrugar. Un tren rápido me llevaría hasta Berlín, la capital del Reich. Necesitaba conocerla. Intentar comprender. Recorrer sus espacios de memoria para encontrar nuevas respuestas al “*Far vus?*”.

La ciudad es enorme, monumental, moderna, sorprendente si se buscan las huellas de la historia. Sólo el Reichstag, la puerta de Brandemburgo y la Unter den Linden parecen recordar a las imágenes que había visto en internet de la época.

SECUENCIA 30

(Detalles técnicos: plano fijo con puerta detrás, plano medio. Tiempo: 49.47-50.13)

PUERTA DE BRANDENBURGO

La puerta de Brandemburgo es una de las antiguas puertas de acceso a Berlín y uno de los principales símbolos de la ciudad.

Está situada entre la Pariser Platz y la plaza del 18 de Marzo, a poca distancia del Reichstag. Fue el símbolo del poder del III Reich.

SECUENCIA 31

(Detalles técnicos: plano fijo de la entrada al recinto del memorial gitano, plano fijo ante el estanque, plano en movimiento de las losas de los campos de concentración; plano detalle de los nombres de los campos. Tiempo: 50.14-50.33)

MONUMENTO GITANOS

Uno de los colectivos más olvidados de los campos es el gitano, este monumento tardó más de 20 años en encontrar el modo de construirse y muestra los distintos destinos que tuvieron como ciudadanos de tercera para los nazis.

SECUENCIA 32

(Detalles técnicos: planos fijos o con seguimiento en dirección al cubo memorial, plano fijo ante el cubo con mirada en su interior. Tiempo: 50.34-50.57)

MONUMENTO GAYS

Los nazis persiguieron desde sus inicios al colectivo homosexual. Los hombres fueron obligados inicialmente a castrarse, en caso contrario fueron enviados masivamente a los campos. Con ellos, los nazis fueron especialmente crueles y su aniquilación fue casi absoluta entre los alemanes.

SECUENCIA 33

(Detalles técnicos: planos móviles de seguimiento entre el laberinto de cubos, plano fijo del espacio monumental. Tiempo: 50.58-51.30)

MONUMENTO HOLOCAUSTO

Una estructura de 2.711 bloques de hormigón de antracita, que ocupa 20.000 metros cuadrados, obra del arquitecto norteamericano Peter Eisenman. Fueron también muchos años de discusión sobre su diseño y el tipo de víctimas que representaría. Finalmente, ironías del destino, la empresa que se encarga de protegerlos de los grafitis es la misma que fabricó el gas Zyklon B para las cámaras de gas. Un laberinto por el que me pierdo, como perdido me encuentro ante la magnitud de la maquinaria del terror.

SECUENCIA 34

(Detalles técnicos: planos de seguimiento de la calle del Museo Judío de Berlín. Tiempo: 51.31-51.46)

PLANOS RECURSO CIUDAD

Las huellas del pasado en la ciudad hipermoderna son constantes, sutiles como las *Stolpersteine*; las placas con los nombres de los judíos marcados por la Shoá delante de sus edificios o la musealización de las Leyes de Núremberg.

SECUENCIA 35

(Detalles técnicos: planos fijos de Babelplatz; planos

de itinerario hasta el memorial en el subsuelo; planos detalle del memorial con pies alrededor para ubicar al espectador. Tiempo: 51.47-52.14)

BABELPLATZ

En el corazón de la Unter den Linden, la Babelplatz contiene uno de los memoriales más sutiles y a su vez impactantes: el de la quema de libros por parte del Reich, una verdadera obsesión en los estados totalitarios. Sólo estantes vacíos. Como la nada del campo de Bergen-Belsen, nos muestra todo lo que falta: el saber humano.

SECUENCIA 36

(Detalles técnicos: planos recurso de Berlín: planos fijos de Alexanderplatz, restos del muro, planos móviles de seguimiento. Tiempo: 52.15-52.44)

Berlín respira reflexión sobre el pasado lejano y no tan lejano por todas partes; muros, torretas de vigilancia. Tenía unas horas antes de mi visita al principal centro memorial, la Topografía del Terror, por eso aproveché para desplazarme hasta Wannsee para visitar probablemente el espacio más siniestro del universo nazi. Quería conocer el lugar y las circunstancias donde se diseñó la Solución final del pueblo judío, las cámaras de gas Zyklon B, los hornos, las parrillas. Allí me esperaba Elke para intentar responder a algunas de las nuevas dudas que se me iban generando a medida que avanzaba en mi viaje.

SECUENCIA 37

(Detalles técnicos: planos film sobre Wannsee, exteriores de la casa, fotografía de Elke, primeros planos

documentos elaborados por los responsables de la reunión, de la sala donde se reunieron, fotografías de Eichmann y Heydrich, máximos responsables. La voz de Elke G. se incorpora en *off*. Tiempo: 52.45-54.33)

CASA CONFERENCIA WANNSEE: ELKE GRYGLEWSKI

Estimado Guifré,

Intento ordenar mis ideas después de la charla que tuvimos hace unos días:

La Conferencia de Wannsee es sumamente importante porque implica la cooperación de la burocracia nazi en el asesinato sistemático de los judíos europeos. Es decir: no es sólo un lugar de decisión, sino que significa que la administración se subordina a las SS y al Partido Nacional-socialista, bajo el mando de Reinhard Heydrich, para liderar la “Solución final”.

Me has confesado que, a pesar de tus esfuerzos, no estás consiguiendo entender los motivos de tanta maldad, del odio contra los judíos, simbolizado en su fase ejecutiva en Wannsee. Es imposible de explicar y justificar. Los nazis buscaron un chivo expiatorio y lo encontraron en los judíos porque ya existían tradiciones antijudías desde la época medieval. La sociedad alemana (y los diferentes grupos de profesionales involucrados) se transformó mucho entre 1933 y 1941, cuando comenzaron los asesinatos en masa. Muchos ni siquiera se preguntaron si era correcto o no porque habían vivido o participado en la Kristallnacht, en las primeras deportaciones de judíos desde Alemania, en la violencia contra la población polaca. Muchos, por ello, lo llegaron a considerar “normal”.

Es muy importante que jóvenes como tú, Guifré, conozcan y aprendan de la historia. Sólo después de este proceso podrás definir QUÉ significa para ti “tomar responsabilidad por la historia”.

Espero haberte ayudado en algo en tu difícil pero estimulante proyecto,

Elke Gryglewski, directora pedagógica de la Casa de la Conferencia de Wannsee en Berlín

SECUENCIA 38

(Detalles técnicos: planos fijos de entrada a Topografía, planos fijos del interior, planos móviles exteriores de seguimiento por corredor de celdas Gestapo y Stasi memorial, plano fijo hasta placa Topografía. Tiempo: 54.34-55.10)

TOPOGRAFÍA

La Topografía es la síntesis de todos los esfuerzos realizados para no olvidar el pasado. Nos muestran las vidas cotidianas de los máximos responsables del horror, como Eichmann. Asombra por la mediocridad de sus vidas que conocemos por sus fotos familiares, espontáneas. Hiela la sangre cómo podrían tener aparentemente vidas normales y al mismo tiempo ser los verdugos de millones de personas. ¿Y la empatía? ¿Y el amor al prójimo? ¿Y el respeto al OTRO?

¿En qué momento se había perdido todo eso?

SECUENCIA 39

(Detalles técnicos: planos generales con trípode de Postdamer Platz, planos detalle de restos de muro, torreta de muro contrapicados. Tiempo: 55.11-55.26)

TRANSICIÓN SECUENCIA

Antes de regresar a Hannover había un espacio siniestro que quería conocer. Hacía tiempo que había visto *El hundimiento* y quería poner imágenes a aquella ficción.

SECUENCIA 40

(Detalles técnicos: planos fijos entrada a plano de la placa del búnker, plano fijo espacio búnker; planos recurso de El hundimiento, film sobre los últimos días de Hitler en el búnker antes de suicidarse. Tiempo: 55.26-56.05)

El lugar donde terminó todo el infierno de la Shoá, de la Segunda Guerra Mundial. La sorpresa es mayúscula porque allí tampoco hay nada, nada más que un panel informativo en un espacio vacío. Me doy cuenta de que los espacios vacíos, una vez más, son casi más siniestros que los que tienen restos de la historia.

SECUENCIA 41

(Detalles técnicos: planos fijos y de seguimiento, cúpula, terraza superior con batido a paisaje ciudad. Tiempo: 55.06-57.00)

TEXTO EN CÚPULA

La grandiosidad y modernidad de la cúpula del Reichstag me dejaron perplejo. Un lugar tan bonito, tan atractivo ahora y que vio en su día como un país arrasaba a su pueblo al odio y a la destrucción. Millones de hombres, mujeres y niños morirían como consecuencia de las ideas expresadas en su día por Hitler en su *Mein Kampf*. Una ciudad moderna con memoria del horror de su pasado, una ciudad que no olvida ni quiere olvidar.

SECUENCIA 42

(Detalles técnicos: planos fijos estación Berlín interior andenes con trípode, planos fijos medio y primero ante ventana, planos ventana, plano estación Hannover. Tiempo: 57.01-57.39)

REGRESO A HANNOVER

Regresaba a Hannover abrumado por todo lo visto y conocido. Insistentemente recordaba las palabras de Elke: "Es imposible justificar y explicar". A lo que yo añadiría: "Resulta improbable entender". Al llegar a la Estación Central me encontré con una manifestación de neonazis contra la inmigración. Recordé las palabras de Mary sobre los destrozos en Strangliede. Me pregunté si habíamos realmente aprendido la lección.

Tercera noche sin dormir. Demasiada información, demasiadas emociones difíciles de describir.

SECUENCIA 43

(Detalles técnicos: planos móviles escaleras edificio Jerusalén, rótulo bar, planos generales sala bar, plan detalle mesa y flor ante mesa con Henry y Salomon al fondo, plano piano, plano ventana, plano instrumento judío, plano hortensia, planos mesa jugando al móvil con Salomon, plano amigos Henry, plano Henry hablando contrapicado, plano fijo escaleras salida edificio. Tiempo: 57.40- 58.26)

BAR JERUSALÉN

Al día siguiente me esperaba una grata sorpresa. Henry se había dado cuenta de que los relatos de tanto horror son difíciles de digerir y me había invitado a su bar preferido. El bar Jerusalén, un lugar donde reinaba la alegría. Entre Henry, Mary, Salomon y sus amigos consiguieron que lo viera todo de otro color por un rato. Henry quería que me fuera viendo cómo habían reconstruido sus vidas. Me hablaron de sus hijas, de sus nietos, del futuro. Recordé a Stawsky y su objetivo de hablar de vidas más allá de Treblinka. Una enorme lección. Esa noche, pude, por fin, dormir.

SECUENCIA 44

(Detalles técnicos: plano barrido calle nueva sinagoga y residencia Henry, plano seguimiento Henry, Mary y Guifré en calle llegando a la sinagoga nueva, plano detalle estrella de David con sinagoga al fondo, plano espalda entrada a la sala principal sinagoga, plano frontal con entrada Guifré ante sala, plano seguimiento Guifré y Henry explicando, plano lateral general de las filas sillas con Henry contando historia a Mary y Guifré al fondo, plano más cercano

con Henry en explicación, plano americano Guifré sonriendo a Henry, plano púlpito, plano seguimiento lateral, con menorá, y menorá primer plano. Tiempo: 58.27-58.56)

NUEVA SINAGOGA

Todavía con la obsesión de acompañarme en todo momento en mi viaje a las tinieblas, Henry me llamó al hotel para que visitara su sinagoga antes de coger el avión de regreso. Nunca había estado en una. Sólo los restos de la antigua. Me pareció llena de luz, de la misma luz que tiene Henry, que me cuenta cada detalle de su estructura, de sus objetos, para que pueda hacerme una idea de la vida cotidiana de los judíos como él. Henry me ha dejado una huella profunda en mi corazón.

SECUENCIA 45

(Detalles técnicos: despegue avión desde el interior, vuelo entre las nubes, aproximación a El Prat, aterrizaje. Tiempo: 58.57-59.27)

REGRESO

Por fin regresaba a casa. Lo hacía con un montón de libros, de imágenes y palabras que sufría para no perder. Regresaba con la mochila llena de experiencias y enseñanzas irrepetibles. Henry me prometió que vendría pronto a Barcelona para que le hiciese de guía por la ciudad de Gaudí. Por delante todo el trabajo de asimilar lo vivido para dar forma a mi documental.

SECUENCIA 46

(Detalles técnicos: plano fijo frontal y posterior en calle Valldonzella, plano abanico en plaza interior CCCB, plano abanico plaça dels Àngels, plano seguimiento calle Peu de la Creu, ante edificio Memorial, entrada Memorial, entrada despacho director. Tiempo: 59.28-01.00.23)

MEMORIAL

Una vez clasificados todos los materiales y analizadas las distintas conversaciones, me di cuenta de que en Alemania había encontrado un esfuerzo enorme para llenar mis desconocimientos, para llenar mis preguntas sin respuesta. Especialistas, sobrevivientes, expertos, memoriales, monumentos. Un esfuerzo para rendir cuentas, para conocer el pasado como único instrumento de prevención. Tenía dudas sobre si se había hecho en mi país un esfuerzo similar respecto a los republicanos que fueron a los campos o incluso respecto a los 40 años de dictadura, aunque ese sea otro tema. Por ello me dirigí al Memorial Democràtic, institución del gobierno catalán que lucha por la memoria democrática, algo que no ocurre desde el gobierno del Estado.

SECUENCIA 47

(Detalles técnicos: entrevista director en despacho; plano a la altura ojos con director detrás mesa de reunión. Tiempo: 01.00.24-01.03.22)

JORDI PALOU-LOVERDOS

—En Alemania he comprobado que ha habido un verdadero esfuerzo por recuperar la memoria democrá-

tica. No tengo la impresión que aquí haya ocurrido lo mismo...

—Aquí ha habido un esfuerzo, tardío, por parte en este caso de la Generalitat de Catalunya, a diferencia del resto del estado, por recuperar la memoria democrática de este país.

—¿Por qué son importantes las políticas públicas de memoria?

—En general, ello tiene que ver con poner en el centro cuáles son nuestras raíces, de dónde procedemos, comprender (no sólo saber) de dónde procedemos, qué es lo que ha condicionado nuestro pasado reciente, que es lo que forma parte de lo que diríamos el dolor individual y colectivo de muchas personas, porque aquí estamos hablando no sólo de la primera generación, la que ha vivido directamente los hechos, sino también la segunda, la tercera e incluso hasta la cuarta generación. No sólo quedan afectadas las personas que lo vivieron en primera instancia, sino que las siguientes generaciones también quedan directamente afectadas.

—¿Hemos aprendido la lección?

—Para responder a esta pregunta tendríamos que preguntar: ¿quién?, ¿quiénes?

—Nosotros...

—Yo no sé si hemos aprendido la lección o no, porque la historia nunca se repite exactamente igual, lo que sí que es cierto es que tiene sentido que continuemos haciendo todo lo posible para que se conozcan, como he dicho, estos hechos, se comprendan estos hechos, se comprendan sobre todo los

orígenes, los desencadenantes. Ahora bien, que se repitan dinámicas de exclusión de minorías, de exclusión de colectivos, de discriminación sistemática de minorías, en eso tenemos siempre el riesgo, igual que tenemos riesgo que haya colectivos, dentro de la sociedad civil, que se organicen a través de movimientos sociales o incluso a través de partidos políticos que, aprovechando la legalidad vigente, a partir de ideas neonazis, quieran implementar de nuevo ese tipo de dinámicas.

Al final, los seres humanos aprendemos de dos maneras: o a través del amor, en sentido genérico, es decir, con creatividad, con conocimiento, con compasión, lo que permite acercarme a la realidad del otro. Y la otra forma de aprender es con el dolor, tomando conciencia del dolor que uno tiene, o tomando conciencia del dolor que otras personas u otros colectivos, en tiempo presente o en tiempo pasado, han sufrido.

SECUENCIA 48

(Detalles técnicos: plano fijo andando, paisaje abierto, a diferencia del inicio del camino de Colobriers –donde todo era frondoso y estrecho- con la silueta de la montaña de Montserrat al fondo. Tiempo: 01.03.23-01.04.59)

Está claro que queda mucho trabajo por hacer. Que afrontar el pasado resulta muy complejo y que las víctimas siempre tienen que liderar el frente de la memoria. No sé si siempre son suficientemente escuchados, si se sienten suficientemente apoyados. En el pasado me cuentan que no, pero desde hace algunos años parece que las cosas hayan cambiado. Pero no en todos los lugares es así. Ni mucho menos.

SECUENCIA 49

(Detalles técnicos: planos fijos, medios y primeros planos; picados y contrapicados, buscando la magia de la montaña de Montserrat de fondo siempre, sus siluetas onduladas, con Guifré en primer plano siempre, tomando notas finales y mirando la montaña al final; fundido sobre imagen de la montaña y créditos. Tiempo: 01.05.00-01.06.11)

MONTSERRAT

Me encanta la ciudad, el bullicio, la gente. Pero hay momentos en que uno necesita volver a la naturaleza, al recogimiento. He vivido una experiencia muy intensa, a la espera de la visita de Henry y de viajar para conocer a Giza.

No sé si habré encontrado todas las respuestas a mis dudas y preguntas, porque creo que hay muchas preguntas que puede que no tengan respuesta. Pero a lo mejor eso ya es un principio de respuesta. En todo caso, algo ha cambiado en mí después de mi viaje a Bergen-Belsen. Y puede que la respuesta a todas las preguntas con o sin respuesta tengan relación con esta transformación.

Siento que no estoy al final de nada, sino al principio de algo. Susana, Giza, Isaac, Henry, Salomon formarán para siempre parte de mi vida. Ellos me han mostrado lo importante de valorar la vida, el camino que les permitió salir de las tinieblas de la Shoá para construir una nueva vida a pesar de todas las pérdidas y el dolor. No hace falta que me pidan que no les olvide. Siempre estarán conmigo.

5.6 El pla de viatge i de rodatge

En la fase de producció cal tenir molt present la feina que s'ha fet de preparació tant dels plans i seqüències que cal gravar (guió literari), com dels espais i la temporalització de cadascuna d'elles.

La part més important es va gravar a Hannover i Bergen-Belsen durant el mes de juliol de 2015. Per fer-ho calia organitzar no només les gravacions sinó tot un pla de viatge, i es va fer un quadre organitzatiu que s'adjunta en aquest apartat i que inclou desplaçaments, horaris, allotjaments i àpats, i també indicacions tècniques pertinents, útils per fer una bona feina. Per elaborar el quadre, la productora Inquiets Media de Terrassa em va facilitar la informació.

Però cal tenir present molta altra feina feta. Pel que fa a les seqüències inicials d'arrencada, la de l'*off* de Luis Puenz, es va gravar al Torrent de Colobriers durant el desembre de 2015. Significava, com a metàfora, un camí llarg i sinuós que començava; el del descens a les tenebres de la Xoà. La seqüència de l'*off* de Gerardo Stawsky, gravada al Parc Catalunya de Sabadell, es va gravar el gener de 2016. Havia de ser un lloc ple de llum i aigua, com a font de coneixement, tot i que la cascada no anava i el pla no va ser com s'esperava. La seqüència zenital sobre el còmic *Maus*, que explica metafòricament la Xoà, va ser gravada el febrer de 2016 a casa, en una superfície blanca.

La seqüència inicial de presentació del protagonista, gravada al Fòrum de Barcelona, es va gravar el novembre de 2015. La idea era presentar el protagonista en el seu àmbit més propi, el del món de l'*skate*. La seqüència final, gravada al Bruc, sota Montserrat, va ser gravada el març de 2016. Havia de ser un lloc bonic, diferent com és Montserrat, i que aportés la idea de reflexió, gairebé místic.

PLA DE VIATGE JULIOL 2015

Temporalització		Sabadell/Barcelona/Hannover/Bergen-Belsen/Berlin	Observacions
Juliol		Llocs i contactes	
Dia	Hores		
9	09.30	Sortida Sabadell	Preparar bossa i material
	11.45	Sortida aeroport El Prat vol vueling número BCN-Hannover	Targeta embarcar Impresa
	14.15	Arribada aeroport hannover	
	14.45	Contacte mary safer Dinar entrepà bar aeroport Viatge en cotxe a bergen-belsen	Recollida facturar
	16.30	Bergen-belsen:	Mary Sofer
	17.00	Entrevista Dr. Wagner	
	18.00	Visita Memorial	
	19.00	Espais i explicacions conceptes contextuals històrics: Anna Frank, pianista	
22.00	Retorn a hannover. Hotel atlanta	Check-in	
23.00	Sopar a la rotonde (únic lloc obert a la ciutat per sopar)	Revisar bateries, que es gasten massa Bolcar	
01.00	Galleries Kröpcke passage		
02.30	Bolcatge material a l'hotel Preparació dia 10		
10	07.30	Llevar-se i esmorzar Organització material	
	09.00	Desplaçament en cotxe	
	11.00	Visita Strangliede (Centre Detenció i Deportació Hannover)	Material
	14.00	Entrevista dr. Schulze, expert en història jueus Baixa Saxònia	
	16.30	Dinar a hannover a ocean city hannover	Bateries carregar
	17:30	Cementiri històric Hannover s. XIX-XX	Slider i trípode
21.00	Sopar Hannover "Paulaner"	Bolcar	
11	07.30	Llevar-se i esmorzar Visita Hannover	Plans recurs
	13.00	Dinar hannover Sushi Bar Mitte	
	15.00	Entrevistes supervivents: Salomon Finkelstein Henry Korman	Casa de Salomon

	21.00 23.00	Hotel Sopar hannover Mc Donalds estació central	Bolcar
12	07.30	Llevar-se i esmorzar	Bateries carregar
	08.30	Matí Hannover	Plans recurs
	09.30	Visita federació associacions jueves Baixa Saxònia	
	11.30	Visita ajuntament exposició història ciutat segle XX	
	12.30	Dinar Hannover Sushi Bar Mitte	
	14.00 19.30	Ahlem: Centre de Documentació i lloc memorial (Centre Detenció, Camp Concentració i Deportació Jueus), presó de SS i Gestapo Retrobament Henry i Salomon a Bar Jerusalem (Centre Jueu Ahlem)	
22.30	Sopar Hannover Back Factory estació central	Bateries bolcar	
13	06.00	Llevar-se i esmorzar	
	07.31	Tren Hannover-Berlín	Material
	09.11	Arribada Berlín	
	10.30	Porta Brandenburg	
	11.00	Monument Holocaust	
	12.00 14.00 14.45	Reichstag Monument Gitanos Holocaust Monument Homosexuals Holocaust	Bateries
	15.30	Dinar Herlín Miyaki Boxhagener	
	14.30	Checkpoint Charlie Torre vigilància mur	
	17.00 18.00 18.30 19.00 19.30	Topografia del Terror, dependències SS, Gestapo Potsdamerplatz mur Berlín Alexanderplatz Unter den Linden Bebelplatz (crema de llibres)	Bateries Micro
	20.00	Sopar Berlín Mac Donalds estació central	
	21.07	Tren Berlín-Hannover	
	22.56	Arribada Hannover	Bolcatge imatges i àudio
	7.30	Llevar-se i esmorzar	Check-out
	11.00 14.55	Sinagoga nova Henry Vol Hannover-Barcelona	
	17.10	Arribada a Barcelona	Final viatge, organitzar Materials

6. CONCLUSIONS

6.1 Conclusions dels objectius

Objectius generals

1. [Aprendre sobre el fenomen de racisme, xenofòbia i homofòbia que va suposar la Xoà \(coneguda com Holocaust\)](#).

He après molt en aquest aspecte, tant pels llibres que he llegit, els webs que he consultat, els experts i els supervivents. Crec que ha estat la part que més he pogut treballar, tot i que hi ha molt per saber.

2. [Transmetre els coneixements apresos a joves de la meua edat mitjançant el disseny, la gravació, l'edició i la maquetació d'un documental sobre l'experiència viscuda al camp de concentració nazi de Bergen-Belsen \(Hannover\) i els especialistes i testimonis entrevistats](#).

Ha estat una part tècnica força complicada però la que m'ha agradat més fer perquè gravar i editar m'agrada molt i n'he après molt fent-ho. A mesura que evolucionava crec que he anat veient que

tot allò que estava fent tenia sentit i podia ser útil per als altres; gent jove com jo o gent gran també. M'ha permès conèixer un munt de gent i viatjar. De moment poca gent ha vist el documental però espero que quan estigui acabat podré començar realment aquesta fase de transmetre els coneixements apresos.

Objectius específics

Objectius tècnics i competencials

1. [Coneixement i domini dels programes de gravació relacionats amb la GoPro](#)

Aquest apartat ha estat fàcil perquè ja coneixia molt els tipus de càmera que faria servir i perquè tampoc no té una gran dificultat, més enllà dels plans etc., com és el cas de la càmera SJ 5000 Plus. M'ha estat relativament senzill de dur a terme.

2. [Coneixement i domini del programa d'edició i maquetació Final Cut](#)

El programa d'edició professional Final Cut sembla molt difícil d'entrada però t'hi acostumes i això fa que sigui ràpid i permeti fer moltes més coses que les que jo podia fer amb altres programes no professionals. Finalment he pogut i sabut fer servir força el programa. No he pogut conèixer tot el que pot fer però al documental he fet servir molts recursos i això m'ha comportat moltes més hores de feina d'edició de les que m'imaginava, perquè quan et poses a editar se't van ocorrent idees que pots fer i això fa que triguis molt en cada escena: imatge, text, sons de recursos, etc. Tots els sons que se senten són de recursos per fer-ho tot més creïble.

3. [Organització del viatge a Alemanya: Hannover, Baixa Saxònia](#)

El viatge va ser la part més important del treball, i gràcies a l'ajut de la Mary Sofer tot va ser fàcil, tant per arribar als llocs on anàvem com per fer de traductora de l'alemany, que és el que parlava la majoria de la gent amb qui vaig parlar. Tot allà va ser molt emocionant i va anar com havia previst en el projecte inicial.

4. [Planificar les trobades, les entrevistes i les visites amb supervivents i/o especialistes en la matèria i contactar-hi](#)

Aquesta part va ser complicada per l'idioma i perquè inicialment no em coneixien, però finalment tot va sortir com esperava i amb més entrevistes de les que inicialment havia previst.

Objectius didàctics

1. [Transmetre a generacions joves l'experiència viscuda.](#) En la línia del que és l'aprenentatge-servei (APS): no es tracta només d'aprendre personalment, sinó

també que el que s'ha après serveixi per a les altres persones. Definició d'aprenentatge-servei: “Tot i la pluralitat d'experiències d'ApS, amb accents i sensibilitats diferents, hi ha un cert grau d'unanimitat en definir-lo com una activitat complexa que integra el servei a la comunitat amb l'aprenentatge de continguts, competències, habilitats o valors. En l'ApS es fonen la intencionalitat pedagògica i la intencionalitat solidària. És una proposta innovadora que parteix d'elements tan coneguts com el servei voluntari a la comunitat i l'adquisició d'aprenentatges. L'aprenentatge-servei és, doncs, un projecte educatiu amb utilitat social.”

Aquest objectiu l'acompliré tot just pugui començar a fer passis del documental, cosa que ja m'han demanat a quatre llocs: al Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, al Memorial de Bergen-Belsen, a la Comunitat Israeliana de Barcelona i al Festival de Cine Jueu de Punta del Este, gràcies a Luis Puenzo.

A casa he fet un passí i la resposta que he rebut de part de l'Estel, que té catorze anys, d'entrada és que, malgrat que és molt llarg, li ha interessat tot el que proposo, i m'ha confirmat que ho ha entès tot, cosa que em preocupava perquè hi ha moltes dades i molta informació, i que no només no se li ha fet pesat sinó que cada persona que hi surt li ha interessat. Penso que pot ser una bona mostra de cara als passis a joves que aniré fent.

2. [Assumir activament el repte del relleu de la memòria dels supervivents.](#)

En la línia del que aquest any 2015 s'ha demanat des de les institucions que vetllen per la memòria dels supervivents, que gairebé han desaparegut tots: han de ser els joves els que prenguin el relleu. Definició per

part de l'ONU de l'any 2015: “Aquest any 2015, quan es compleixen 70 anys de la fi de la Segona Guerra Mundial, l'ONU proposa el tema «La llibertat, la vida i el llegat dels supervivents de l'Holocaust».”.

Jo crec que a partir d'ara explicaré sempre la meua experiència o podré passar el documental i a partir d'aquí podré explicar la meua experiència al costat d'experts i supervivents. És el que he de fer després de conèixer els supervivents.

6.2 Conclusions personals

Fer aquest treball era un repte perquè, tot i haver sentit a parlar sempre del tema, no en sabia gaire. També perquè pel fet de tenir un expert a casa em feia certa cosa no fer-ho prou bé, però de seguida vaig veure que era el contrari i que tots els dubtes que m'han anat sortint, que són molts, els he resolt preguntant a tota la gent que he anat coneixent a poc a poc al llarg de tots aquests mesos.

Per això, tot i que el que m'ha agradat més fer és el documental, aquest no seria res si no hagués conegut els supervivents, els experts i totes les persones que m'han ajudat. I el viatge que vaig fer a Alemanya, que em feia molt respecte i que va ser molt dur perquè hi havia moltes activitats cada dia per poder fer tota la feina. I encara més perquè quan arribava a l'hotel a la nit, molt tard, encara no havia acabat perquè llavors calia traslladar tota la informació en imatge i en so, a part, a cada carpeta oberta en un disc dur, i això em comportava hores i molta paciència.

Però com més miro enrere més m'adono que he posat imatges de molta gent que marxarà aviat i que

quedaran plasmades en el meu documental i això és important. Espero haver aconseguit el que em recomanava Luis Puenzo a l'inici, que el que hagi fet valgui la pena; la feina, el que em proposava. Jo n'he quedat molt satisfet tot i que ha estat feina doble; d'una banda, el treball escrit, molt laboriós i cansat, i de l'altra, el documental, que és molt llarg però que no vaig voler treure'n res ni reduir-lo perquè tot em semblava interessant, tot i que les entrevistes sí que estan evidentment molt resumides.

Molt satisfet, doncs, de la feina feta i del que ha quedat al final com a doble treball, escrit i documental. El tornaria a fer si comencés ara.

7. BIBLIOHEMEROGRAFIA

7. 1 Llibres

FRANK, Anne (2015). *Diari d’Anna Frank*, Barcelona: De Bolsillo.

SERRANO, David (2013). *Isaac Borojovich y la memoria uruguaya de la Shoá*, Montevideo: Trilce.

SZPILMAN, Wladyslaw (2014). *El pianista del gueto de Varsovia*, Barcelona: Planeta.

7. 2 Webs

7. 2.1 Generals Xoà:

Yad Vashem:

http://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%205985.pdf

http://www.yadvashem.org/yv/en/holocaust/resource_center/item.asp?GATE=Z&list_type=3-0&TYPE_ID=3&title=Bergen-Belsen

United States Holocaust Memorial Museum:

<http://www.ushmm.org/>

7.2.2 Memorial Wannsee:

http://www.orte-der-erinnerung.de/en/institutions/institutions_liste/house_of_the_wannsee_conference_memorial_and_educational_site/

7.2.3 Bergen-Belsen:

<http://bergen-belsen.stiftung-ng.de/en/home.html>

<http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005224-title=Bergen-Belsen-accessdate=April>

<http://www.elholocausto.net/parte03/cam05.htm>

7.2.4 Segona Guerra Mundial:

<http://www.buxaweb.com/historia/temes/contemp/segona-guerramundial.htm>

7.2.5 Conceptes tècnics:

<http://www.xatakafoto.com/curso-de-fotografia/curso-de-fotografia-8-tipos-de-plano-2>

<http://hipertextual.com/archivo/2010/11/planos-en-fotografia/>

<http://es.slideshare.net/rubenmedios1/planos-y-angulos-18577170>

7.3 Entrevistes:

7.3.1 Entrevistes a supervivents:

Isaac Borojovich (5 de juliol de 2015), Supervivent de Bergen-Belsen i cinc camps més.

Henry Korman (11 de juliol de 2015), supervivent d'Auschwitz i de Bergen-Belsen.

Salomon Finkelstein (11 de juliol de 2015), supervivent d'Auschwitz i de Bergen-Belsen.

Susana Balbaryski (setembre de 2015), supervivent de la *Kristallnacht*.

Giza Alterwajn (juliol de 2015), supervivent del gueto de Varsòvia.

7.3.2 Entrevistes a experts:

Elke Gryglewski (6 de juliol de 2015), directora pedagògica del Memorial de la Conferència de Wannsee.

Dr. Wagner, director del Memorial de Bergen-Belsen, (9 de juliol de 2015 a Bergen-Belsen).

Mary Safer, directora de programes de les comunitats jueves de la Baixa Saxònia, (10 de juliol de 2015).

Dr. Schulz (10 de juliol de 2015), president de les comunitats jueves de la Baixa Saxònia.

Jordi Palou-Loverdos (setembre de 2015), director del Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya.

Gerardo Stawsky (juliol de 2015), director de documentals de memòria.

Luis Puenzo (agost de 2015), director de documentals de memòria i films de ficció (Oscar, 1986).

memorial
democràtic

Generalitat
de Catalunya